

Prsten Gaussovih cijelih brojeva i primjene

Novak, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:944862>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Prsten Gaussovih cijelih brojeva i primjene

Novak, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:944862>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRIRODOSLOVNO–MATEMATIČKI FAKULTET
MATEMATIČKI ODSJEK

Iva Novak

**PRSTEN GAUSSOVIH CIJELIH
BROJEVA I PRIMJENE**

Diplomski rad

Voditelj rada:
prof. dr. sc. Goran Muić,
dr. sc. Sonja Žunar

Zagreb, 2020.

Ovaj diplomski rad obranjen je dana _____ pred ispitnim povjerenstvom u sastavu:

1. _____, predsjednik
2. _____, član
3. _____, član

Povjerenstvo je rad ocijenilo ocjenom _____.

Potpisi članova povjerenstva:

1. _____
2. _____
3. _____

Sadržaj

Sadržaj	iii
Uvod	1
1 Osnovni pojmovi	2
2 Prsten Gaussovih cijelih brojeva	5
2.1 Norma	5
2.2 Invertibilnost	6
3 Dijeljenje u $\mathbb{Z}[i]$	8
3.1 Djeljivost	8
3.2 Dijeljenje s ostatkom	10
3.3 Euklidov algoritam	14
3.4 Bezoutov teorem	18
4 Faktorizacija	22
4.1 Prosti Gaussovi cijeli brojevi	22
4.2 Jedinstvenost faktorizacije	24
5 Primjena $\mathbb{Z}[i]$ na aritmetiku u \mathbb{Z}	27
5.1 Prosti brojevi	27
5.2 Primitivne Pitagorine trojke	31
5.3 Cjelobrojna rješenja	36
Bibliografija	39

Uvod

U ovom diplomskom radu bavit ćemo se Gaussovima cijelim brojevima i primjenom istih u matematici. Johann Carl Friedrich Gauss bio je njemački matematičar i astronom čiji je rad u matematici vrlo cijenjen, a to se najviše može vidjeti u području algebre, teorije brojeva i diferencijalnoj geometriji.

Prsten Gaussovih cijelih brojeva, u oznaci $\mathbb{Z}[i]$, generalizacija je prstena cijelih brojeva \mathbb{Z} pa su kao takvi Gaussovi cijeli brojevi zadržali većinu svojstava cijelih brojeva. Konkretno rečeno, svaki element prstena $\mathbb{Z}[i]$ ima jedinstven rastav na proste faktore. Također, prsten $\mathbb{Z}[i]$ od velike je koristi za proučavanje sume dvaju kvadrata. To je zato što u $\mathbb{Z}[i]$ možemo faktorizirati sumu dvaju kvadrata cijelih brojeva u linearne faktore, tj. za sve $x, y \in \mathbb{Z}$ imamo $x^2 + y^2 = (x - yi)(x + yi)$.

U ovom diplomskom radu definirat ćemo Gaussove cijele brojeve i proučiti njihova svojstva. Govorit će se o njihovoj normi i invertibilnosti, a pomoću primjera vidjet će se njihova razlika u odnosu na cijele brojeve.

U drugom dijelu riječ će biti o dijeljenju (bez i s ostatkom) u $\mathbb{Z}[i]$, a u tu svrhu osvrnut ćemo se i na Euklidov algoritam te Bezoutov teorem.

U trećem dijelu govorit će se o faktorizaciji Gaussovih cijelih brojeva. Definirat će se prosti i složeni Gaussovi cijeli brojevi te će se iskazati i dokazati teorem o jedinstvenoj faktorizaciji.

Na kraju, dat će se nekoliko primjena $\mathbb{Z}[i]$ na aritmetiku u \mathbb{Z} . Konkretno, promatrat ćemo proste brojeve u \mathbb{Z} te iskoristiti Gaussove cijele brojeve za dokazivanje tvrdnje da se prost broj u \mathbb{Z} može zapisati kao suma dvaju kvadrata najviše na jedan način. Govorit će se i o primjeni $\mathbb{Z}[i]$ na klasifikaciju primitivnih Pitagorinih trojki te na određivanje cjelobrojnih rješenja jednadžbi $a^2 + b^2 = c^3$ i $y^2 + 1 = x^3$.

Poglavlje 1

Osnovni pojmovi

U ovom poglavlju navodimo pojmove koji su važni za razumijevanje ovog rada.

Definicija 1.0.1. *Neprazan skup $R = (R, +, \cdot)$ zovemo **prsten** ukoliko za operacije zbrajanja $+$: $R \times R \rightarrow R$ i množenja \cdot : $R \times R \rightarrow R$ vrijedi:*

- $(R, +)$ je komutativna grupa s neutralom $0 = 0_R$
- (R, \cdot) je polugrupa, odnosno množenje je asocijativno
- vrijedi distributivnost množenja prema zbrajanju:

$$x \cdot (y + z) = x \cdot y + x \cdot z, \quad \forall x, y, z \in R$$

$$(x + y) \cdot z = x \cdot z + y \cdot z, \quad \forall x, y, z \in R$$

Element $0 = 0_R$, neutral u grupi $(R, +)$, zovemo nula prstena R .
Ako postoji jedinični element (jedinica) $1 = 1_R \in R$ takav da je

$$1 \cdot x = x \cdot 1 = x, \quad \forall x \in R,$$

tada kažemo da je R **prsten s jedinicom**.

Prsten R je **komutativan prsten** ako je

$$x \cdot y = y \cdot x, \quad \forall x, y \in R,$$

inače govorimo o nekomutativnom prstenu.

Definicija 1.0.2. Skup $S \subseteq R$, gdje je R neki prsten, je **potprsten** od R ako je $S = (S, +, \cdot)$ i sam prsten. Drugim riječima, S je potprsten od R ako vrijede sljedeća dva uvjeta:

- $(\forall x, y \in S): x - y \in S$ (tj., $(S, +)$ je grupa);
- $(\forall x, y \in S): x \cdot y \in S$ (tj., (S, \cdot) je grupoid).

Definicija 1.0.3. Neka je R prsten. Element $0 \neq \lambda \in R$ (tj. $0 \neq \rho \in R$) takav da je

$$\lambda x = 0 \quad (\text{tj. } x\rho = 0), \quad \text{za neki } 0 \neq x \in R$$

zove se lijevi (tj. desni) djelitelj nule.

R je **integralna domena (domena)**, ako nema ni lijevih ni desnih djelitelja nule.

U nastavku, neka je \mathcal{A} komutativan prsten s jedinicom.

Definicija 1.0.4. Prsten \mathcal{A} je **Euklidova domena** ako je integralna domena i ako postoji neka funkcija $\lambda : \mathcal{A} \setminus 0 \rightarrow \mathbb{N}_0$ takva da za nju vrijedi:

Ako su elementi $A, B \in \mathcal{A}$, gdje je $B \neq 0$, onda postoje neki elementi $C, D \in \mathcal{A}$ takvi da je $A = BC + D$, gdje je $D = 0$ ili $\lambda(D) < \lambda(B)$.

Napomena 1.0.5. Ako je prsten \mathcal{A} Euklidova domena, postoji "konstruktivna metoda" traženja najvećeg zajedničkog djelitelja dvaju elementa $a, b \in \mathcal{A}$. Ta metoda je Euklidov algoritam.

Definicija 1.0.6. Za elemente $x, y \in \mathcal{A}$, $y \neq 0$, kažemo da "y dijeli x", pišemo $y \mid x$ ako

$$\exists c \in \mathcal{A} : x = yc.$$

Element $c \in \mathcal{A}$ je **ireducibilan** ako je ispunjeno:

- $0 \neq c \notin \mathcal{A}^x$,
- Ako je $c = ab$, onda je ili $a \in \mathcal{A}^x$ ili je $b \in \mathcal{A}^x$.

Odnosno, element je ireducibilan ako je nenul neinvertibilan element koji se ne može zapisati kao produkt dva neinvertibilna elementa.

Napomena 1.0.7. $\mathcal{A}^x :=$ grupa invertibilnih elemenata u prstenu \mathcal{A} .

Element $p \in \mathcal{A}$ je **prost** ako je ispunjeno:

- $0 \neq p \notin \mathcal{A}^x$,
- Ako $p \mid ab$, onda je ili $p \mid a$ ili $p \mid b$.

Odnosno, element je prost ako je nenul neinvertibilan element koji ima svojstvo da ako dijeli produkt dva elementa, onda on dijeli barem jedan od faktora.

Definicija 1.0.8. Kažemo da su elementi $a, b \in \mathcal{A}$ *asocirani* i koristimo oznaku $a \sim b$, ako:

$$\exists u \in \mathcal{A}^\times : a = ub.$$

Definicija 1.0.9. Integralna domena \mathcal{A} je *faktorijalan prsten (faktorizacijski prsten, domena jedinstvene faktorizacije)* ako vrijedi:

- (Egzistencija rastava)
Za svaki $a \in \mathcal{A}$, $0 \neq a \notin \mathcal{A}^\times$, postoji rastav

$$a = c_1 \cdots c_n,$$

gdje su $c_i \in \mathcal{A}$ ireducibilni elementi.

- (Jedinstvenost rastava)
Ako imamo dva rastava $a = c_1 \cdots c_n = e_1 \cdots e_m$, onda je $m = n$ i postoji neka permutacija $\sigma \in S_n$ tako da je $c_i \sim e_{\sigma(i)}$.

Iz [3, Propozicija 3.8] slijedi sljedeća propozicija:

Propozicija 1.0.10. Neka je \mathcal{A} faktorijalan prsten. Tada je $a \in \mathcal{A}$ ireducibilan ako i samo ako je prost.

Sve definicije i tvrdnje preuzete su iz [5].

Poglavlje 2

Prsten Gaussovih cijelih brojeva

Prsten Gaussovih cijelih brojeva je potprsten

$$\mathbb{Z}[i] = \{a + bi : a, b \in \mathbb{Z}\}$$

od \mathbb{C} , gdje je $i = \sqrt{-1}$.

Kao njegovu prvu prednost u odnosu na prsten \mathbb{Z} primijetimo sljedeće: polinom $x^2 + y^2$ ne može se zapisati kao produkt linearnih polinoma s koeficijentima u \mathbb{Z} , ali može se zapisati kao produkt

$$x^2 + y^2 = (x - yi)(x + yi)$$

linearnih polinoma s koeficijentima u $\mathbb{Z}[i]$.

Pogledajmo na primjeru. Neka je zadan prirodan broj 5. Vrijedi:

$$5 = 2^2 + 1^2 = (2 + i)(2 - i).$$

Iz ove jednostavne činjenice proizlaze neke važne primjene prstena $\mathbb{Z}[i]$ u teoriji brojeva, neke od kojih ćemo proučiti u ovom radu.

2.1 Norma

Definicija 2.1.1. Neka je $\alpha = a + bi \in \mathbb{Z}[i]$. Preslikavanje $\mathcal{N} : \mathbb{Z}[i] \rightarrow \mathbb{N} \cup \{0\}$ zadano s

$$\mathcal{N}(\alpha) = \alpha\bar{\alpha} = (a + bi)(a - bi) = a^2 + b^2$$

nazivamo normom na $\mathbb{Z}[i]$.

Za tako definiranu funkciju vrijedi:

1. $\mathcal{N}(\alpha) > 0, \forall \alpha \in \mathbb{Z}[i] \setminus \{0\}$,
2. $\mathcal{N}(\alpha) = 0 \Leftrightarrow \alpha = 0$.

Primjerice ako imamo $\alpha = 3 + 8i$, tada norma iznosi $\mathcal{N}(3 + 8i) = 3^2 + 8^2 = 9 + 64 = 73$. Općenito, za svaki $m \in \mathbb{Z}$ je $\mathcal{N}(m) = m^2$. Posebno, $\mathcal{N}(1) = 1$.

Sljedeći teorem govori o svojstvu multiplikativnosti norme.

Teorem 2.1.2. *Za sve $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$ vrijedi: $N(\alpha\beta) = N(\alpha)N(\beta)$, odnosno, norma je multiplikativna.*

Dokaz. Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$.

Tada vrijedi:

$$N(\alpha\beta) = (\alpha\beta)\overline{(\alpha\beta)} = (\alpha\beta)(\bar{\alpha}\bar{\beta}) = (\alpha\bar{\alpha})(\beta\bar{\beta}) = N(\alpha)N(\beta).$$

□

Neka su $\alpha = a + bi$, $\beta = c + di \in \mathbb{Z}[i]$. Prema teoremu 2.1.2. znamo da vrijedi:

$$N(\alpha\beta) = N(\alpha)N(\beta).$$

Uvrštavanjem α i β u gornju jednakost i njezinim sređivanjem dobivamo

$$(ac - bd)^2 + (ad + bc)^2 = (a^2 + b^2)(c^2 + d^2).$$

Gornju jednakost nazivamo Diofantov identitet. Diofant¹ se bavio teorijom brojeva, posebice sumom dvaju kvadrata. Znao je da je produkt suma dvaju kvadrata opet suma dvaju kvadrata. Ovdje se može primijetiti da neka svojstva prstena $\mathbb{Z}[i]$ imaju daleke korijene, jer ih je poznao Diofant koji je živio u 3. st. nove ere.

2.2 Invertibilnost

Definicija 2.2.1. *Element $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ zovemo invertibilnim elementom ako postoji $\beta \in \mathbb{Z}[i]$ takav da vrijedi $\alpha\beta = \beta\alpha = 1$. Element β označavamo sa α^{-1} , tj. $\beta = \alpha^{-1}$, i nazivamo ga multiplikativni inverz od α .*

Važna primjena teorema 2.1.2., koji smo spomenuli u prethodnom poglavlju, je pri određivanju Gaussovih cijelih brojeva koji imaju multiplikativni inverz u \mathbb{Z} . Ideja je iskoristiti normu kako bi se odredili invertibilni elementi.

Propozicija 2.2.2. *$\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ je invertibilan akko je $N(\alpha) = 1$.*

Dokaz. Neka je $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ invertibilni element. Prema definiciji 2.2.1. znamo da postoji $\beta \in \mathbb{Z}[i]$ td. vrijedi $\alpha\beta = 1$. Uočimo da mora vrijediti da su $\alpha \neq 0$ i $\beta \neq 0$.

Prema teoremu 2.1.2. imamo

$$N(\alpha)N(\beta) = N(\alpha\beta) = N(1) = 1$$

¹Diofant (3. st. n. e.) - starogrčki matematičar

i $\mathcal{N}(\alpha), \mathcal{N}(\beta) \in \mathbb{N}$ pa slijedi da je

$$\mathcal{N}(\alpha) = \mathcal{N}(\beta) = 1.$$

Obratno, pretpostavimo da je $\mathcal{N}(\alpha) = 1$. Tada vrijedi da je $\alpha\bar{\alpha} = 1$. Sada slijedi da je $\bar{\alpha} = \alpha^{-1}$. Prema definiciji 2.2.1. slijedi da je $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ invertibilan. \square

Korolar 2.2.3. *Jedini invertibilni elementi u $\mathbb{Z}[i]$ su ± 1 i $\pm i$.*

Dokaz. Trebamo pokazati da su ± 1 i $\pm i$ jedini invertibilni elementi. Neka je $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$, $\alpha = a + bi$, invertibilan. Tada po propoziciji 2.2.2. vrijedi $\mathcal{N}(\alpha) = 1$, odnosno

$$1 = \mathcal{N}(\alpha) = \mathcal{N}(\alpha)\mathcal{N}(\bar{\alpha}) = (a + bi)(a - bi) = a^2 + b^2.$$

Uočimo da mora vrijediti $a = 0$ ili $b = 0$. U protivnom, ako je $a \neq 0$ i $b \neq 0$, tada bi imali $|a + bi| > 1$ i $|a - bi| > 1$. To bi značilo da je $(a + bi)(a - bi) \geq 2$ što nije moguće. Sada razlikujemo dva slučaja:

1. slučaj: $a = 0$ i $b = \pm 1$, tada je $\alpha = i$ ili $\alpha = -i$
2. slučaj: $a = \pm 1$ i $b = 0$, tada je $\alpha = 1$ ili $\alpha = -1$.

Znači da su jedini invertibilni elementi u $\mathbb{Z}[i]$ ± 1 i $\pm i$. \square

Invertibilne elemente u $\mathbb{Z}[i]$ iz prethodnog korolara još zovemo jedinice.

Sada možemo usporediti prsten cijelih brojeva \mathbb{Z} i prsten Gaussovih cijelih brojeva $\mathbb{Z}[i]$.

U prstenu \mathbb{Z} , analogon norme je apsolutna vrijednost broja, a invertibilni elementi su -1 i 1 . Iz činjenice da je $|\alpha| = |\beta|$ za $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}$ slijedi da je $\alpha = \pm\beta$.

Međutim, situacija je drugačija u $\mathbb{Z}[i]$. Ako je $\mathcal{N}(\alpha) = \mathcal{N}(\beta)$ za $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, ne mora značiti da je $\alpha = n \cdot \beta$, gdje je $n \in \{-1, 1, -i, i\}$.

Primjer 2.2.4. *Neka je $\alpha = 2 + 6i$, $\beta = 2 - 6i$. Jednostavnim računom dobivamo da je $\mathcal{N}(\alpha) = \mathcal{N}(\beta) = 40$, ali ne postoji $n \in \{-1, 1, -i, i\}$ tako da je $\alpha = n \cdot \beta$.*

Poglavlje 3

Dijeljenje u $\mathbb{Z}[i]$

3.1 Djeljivost

Pitanje djeljivosti u prstenu $\mathbb{Z}[i]$ možemo proučavati na isti način kao pitanje djeljivosti u prstenu \mathbb{Z} . Djeljivost se definira na prirodan način, sljedećom definicijom koja je poseban slučaj Definicije 1.0.6.

Definicija 3.1.1. *Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, $\beta \neq 0$. Ako postoji $\gamma \in \mathbb{Z}[i]$ takav da je $\alpha = \beta\gamma$, onda kažemo da β dijeli α ili da je α djeljiv sa β , i pišemo $\beta \mid \alpha$.*

Element α iz definicije nazivamo djeljenik, a element β nazivamo djelitelj. Njihov rezultat γ pri dijeljenju nazivamo količnik.

Sada ćemo kroz tri primjera vidjeti situacije kada $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ jest odnosno nije djeljiv sa $\beta \in \mathbb{Z}[i]$.

Primjer 3.1.2. *Kako je*

$$10 + 5i = (3 + 4i)(2 - i)$$

zaključujemo da $(3 + 4i) \mid (10 + 5i)$.

Primjer 3.1.3. *Provjerimo je li $\alpha = 19 + 7i$ djeljiv s $\beta = 4 + i$.*

Imamo:

$$\frac{19 + 7i}{4 + i} = \frac{19 + 7i}{4 + i} \cdot \frac{4 - i}{4 - i} = \frac{83 + 9i}{17} = \frac{83}{17} + \frac{9}{17}i \notin \mathbb{Z}[i].$$

Realni i imaginarni dio su $\frac{83}{17}$ i $\frac{9}{17}$, a to nisu cijeli brojevi. Zaključujemo da $\beta \nmid \alpha$.

Primjer 3.1.4. *Provjerimo je li $\alpha = 31 + 34i$ djeljiv s $\beta = 5 - 2i$.*

Imamo:

$$\frac{31 + 34i}{5 - 2i} = \frac{31 + 34i}{5 - 2i} \cdot \frac{5 + 2i}{5 + 2i} = \frac{87 + 232i}{29} = \frac{87}{29} + \frac{232}{29}i = 3 + 8i.$$

Realni i imaginarni dio su cijeli brojevi pa zaključujemo da $\beta \mid \alpha$.

Sljedeći teorem dat će odgovor na pitanje kada je Gaussov cijeli broj djeljiv cijelim brojem.

Teorem 3.1.5. *Gaussov cijeli broj $\alpha = a + bi$ djeljiv je cijelim brojem $c \in \mathbb{Z}$ akko $c \mid a$ i $c \mid b$ u \mathbb{Z} .*

Dokaz. Neka je Gaussov cijeli broj $\alpha = a + bi$ djeljiv s $c \in \mathbb{Z} \subset \mathbb{Z}[i]$. Po definiciji djeljivosti, znamo da postoji $\beta = d + ei \in \mathbb{Z}[i]$ takav da je $\alpha = c\beta = c(d + ei)$. Tada je

$$\alpha = a + bi = cd + (ce)i.$$

Sada izjednačimo realni dio s realnim te imaginarni dio s imaginarnim i dobivamo:

$$a = cd \text{ i } b = ce,$$

iz čega možemo zaključiti da $c \mid a$ i $c \mid b$ u \mathbb{Z} .

Obrat trivijalno vrijedi. □

Napomena 3.1.6. *Ako u teoremu 3.1.5. uzmemo da je $b = 0$, odnosno $\alpha = a$, dobivamo da se dijeljenje između cijelih brojeva ne mijenja kada smo u prstenu $\mathbb{Z}[i]$. Preciznije rečeno, za $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}$, $\beta \mid \alpha$ u $\mathbb{Z}[i]$ akko $\beta \mid \alpha$ u \mathbb{Z} .*

Teorem 3.1.7. *Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$. Ako β dijeli α u $\mathbb{Z}[i]$, onda $N(\beta)$ dijeli $N(\alpha)$ u \mathbb{Z} .*

Dokaz. Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$ i neka $\beta \mid \alpha$. Po definiciji djeljivosti znamo da postoji neki $c \in \mathbb{Z}[i]$ tako da je $\alpha = c\beta$. Tada je

$$N(\alpha) = N(c\beta) = N(c)N(\beta),$$

a iz ovoga možemo vidjeti da $N(\beta) \mid N(\alpha)$. □

Napomena 3.1.8. *Uočimo da obrat teorema 3.1.7. ne vrijedi. Pogledajmo primjer.*

Primjer 3.1.9. Neka je $\alpha = 8 + 6i$ i $\beta = 2 + i$. Tada je $N(\alpha) = 100$, $N(\beta) = 5$. Vidimo da $N(\beta) \mid N(\alpha)$, ali

$$\frac{8 + 6i}{2 + i} = \frac{8 + 6i}{2 + i} \cdot \frac{2 - i}{2 - i} = \frac{22 + 4i}{5} = \frac{22}{5} + \frac{4}{5}i \notin \mathbb{Z}[i]$$

iz čega slijedi da $\beta \nmid \alpha$.

Korolar 3.1.10. Gaussov cijeli broj ima parnu normu akko je višekratnik od $1 + i$.

Dokaz. Neka je $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ i neka je α višekratnik od $1 + i$, odnosno $(1 + i) \mid \alpha$. Iz teorema 3.1.7. slijedi da $N(1 + i) \mid N(\alpha)$. Uočimo da je $N(1 + i) = 2$ iz čega vidimo da $2 \mid N(\alpha)$, odnosno $N(\alpha)$ je paran broj.

Obratno, pretpostavimo da Gaussov cijeli broj $\alpha = a + bi$ ima parnu normu, tj.

$$a^2 + b^2 \equiv 0 \pmod{2}.$$

Tada su a, b oba parni ili oba neparni brojevi, što u oba slučaja znači da je

$$a \equiv b \pmod{2}.$$

Želimo Gaussov cijeli broj α napisati u obliku $a + bi = (1 + i)(c + di)$, $c, d \in \mathbb{Z}$.

To je isto kao i:

$$a + bi = (c - d) + (c + d)i.$$

Uzmimo da je $c = \frac{a+b}{2}$ i $d = \frac{b-a}{2}$ i dobijemo upravo ono što smo trebali pokazati, tj. $(1 + i) \mid \alpha$. □

3.2 Dijeljenje s ostatkom

Na početku ćemo iskazati teorem o dijeljenju s ostatkom koji nećemo tada dokazati. Kroz primjere ćemo doći do modificiranog teorema o dijeljenju s ostatkom u \mathbb{Z} , koji ćemo i dokazati. Konačno, vratit ćemo se na teorem o dijeljenju s ostatkom te ga dokazati.

Teorem 3.2.1. Za $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, $\beta \neq 0$, postoje $\gamma, \delta \in \mathbb{Z}[i]$ takvi da je $\alpha = \beta\gamma + \delta$ i $N(\delta) < N(\beta)$. Štoviše, možemo izabrati δ takav da je $N(\delta) \leq \frac{1}{2}N(\beta)$.

Gaussov cijeli broj γ iz teorema zovemo količnik (kvocijent), a δ zovemo ostatak. Norma ostatka je omeđena, preciznije, vrijedi $0 \leq N(\delta) < N(\beta)$.

Primjer 3.2.2. Neka su $\alpha = 27 - 23i$, $\beta = 8 + i$. Trebamo odrediti γ , δ takve da je $\alpha = \beta\gamma + \delta$. Ideja je pogledati omjer $\frac{\alpha}{\beta}$ i racionalizirati nazivnik.

Imamo:

$$\frac{\alpha}{\beta} = \frac{\alpha\bar{\beta}}{\beta\bar{\beta}} = \frac{(27 - 23i)(8 - i)}{65} = \frac{193 - 211i}{65} = \frac{193}{65} - \frac{211}{65}i.$$

Dijeleći s ostatkom u prstenu \mathbb{Z} dobivamo:

$$\begin{aligned} \frac{193}{65} &= 2 + \frac{63}{65}, \\ -\frac{211}{65} &= -4 + \frac{49}{65}. \end{aligned}$$

Iz ovih jednakosti vidimo da je prirodan kandidat za naš količnik $\gamma = 2 - 4i$. Dalje trebamo izračunati ostatak. Kako je $\alpha = \beta\gamma + \delta$, slijedi da je $\delta = \alpha - \beta\gamma$.

Imamo:

$$\delta = \alpha - \beta\gamma = (27 - 23i) - (8 + i)(2 - 4i) = 7 + 7i.$$

Sada možemo uočiti da je:

$$N(\delta) > N(\beta) = 65.$$

Izbor ovakvih γ, δ nije dobar zato što želimo da nam bude $N(\beta) > N(\delta)$.

Promijenit ćemo pristup odabiru γ . Zamijenit ćemo $193 : 65 \approx 2.969$ i $-211 : 65 \approx -3.246$ najbližim cijelim brojem. Uočimo da je količnik u prvom slučaju tada 3, a u drugom slučaju je -3. Sada imamo $\gamma = 3 - 3i$.

Uvrstimo $\gamma = 3 - 3i$ u izraz $\delta = \alpha - \beta\gamma$ i dobivamo $\delta = -2i$.

Sada imamo: $N(\delta) = 4 < N(\beta) = 65$.

U standardnom teoremu o dijeljenju s ostatkom u prstenu \mathbb{Z} ostatak bi nam uvijek bio nenegativan broj. Postupak kojim smo riješili prethodni primjer dopustio nam je da ostatak bude negativan cijeli broj. Taj postupak u vezi je s modificiranim teoremom o dijeljenju s ostatkom koji ćemo precizno iskazati i dokazati.

Ostatak dobiven modificiranim teoremom o dijeljenju s ostatkom, po apsolutnoj vrijednosti manji je ili jednak ostatku koji bismo dobili kada bismo radili standardnim postupkom.

Teorem 3.2.3. (*Modificirani teorem o dijeljenju s ostatkom u \mathbb{Z}*).

Neka je $a \in \mathbb{Z}$ i $b \in \mathbb{N}$. Tada postoje cijeli brojevi q i r takvi da vrijedi

$$a = bq + r, |r| \leq \frac{1}{2}b.$$

Dokaz. Neka je q najbliži cijeli broj broju $\frac{a}{b}$. Tada je

$$\left|q - \frac{a}{b}\right| \leq \frac{1}{2}.$$

Definiramo $r = a - bq$. Sada slijedi $a = bq + r$ i

$$|r| = |a - bq| = \left|\left(\frac{a}{b} - q\right)b\right| = \left|\frac{a}{b} - q\right|b = \left|q - \frac{a}{b}\right|b \leq \frac{1}{2}b.$$

□

Sada se možemo vratiti na početak i dokazati teorem 3.2.1.

Dokaz. (Teorem 3.2.1.)

Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, $\beta \neq 0$. Želimo konstruirati $\gamma, \delta \in \mathbb{Z}[i]$ takve da je $\alpha = \beta\gamma + \delta$, $\mathcal{N}(\delta) \leq \frac{1}{2}\mathcal{N}(\beta)$.

Neka je

$$\frac{\alpha}{\beta} = \frac{\alpha\bar{\beta}}{\beta\bar{\beta}} = \frac{a + bi}{\mathcal{N}(\beta)}, \quad \alpha\bar{\beta} = a + bi.$$

Koristeći modificirani teorem o dijeljenju s ostatkom u \mathbb{Z} , podijelimo a i b s $\mathcal{N}(\beta)$.

Dobivamo

$$a = \mathcal{N}(\beta)q_1 + r_1, \quad q_1 \in \mathbb{Z}, \quad 0 \leq |r_1| \leq \frac{1}{2}\mathcal{N}(\beta),$$

$$b = \mathcal{N}(\beta)q_2 + r_2, \quad q_2 \in \mathbb{Z}, \quad 0 \leq |r_2| \leq \frac{1}{2}\mathcal{N}(\beta).$$

Tako dobivene a, b vratimo u izraz $\frac{\alpha}{\beta}$:

$$\frac{\alpha}{\beta} = \frac{\mathcal{N}(\beta)q_1 + r_1 + (\mathcal{N}(\beta)q_2 + r_2)i}{\mathcal{N}(\beta)} = q_1 + q_2i + \frac{r_1 + r_2i}{\mathcal{N}(\beta)}$$

Kako je $\mathcal{N}(\beta) = \beta\bar{\beta}$, stavljanjem da je $\gamma = q_1 + q_2i$ slijedi da je

$$\frac{\alpha}{\beta} = \gamma + \frac{r_1 + r_2i}{\beta\bar{\beta}}.$$

Množenjem ove jednakosti s β dobivamo:

$$\alpha = \gamma\beta + \frac{r_1 + r_2i}{\beta}.$$

iz čega slijedi da je

$$\alpha - \gamma\beta = \frac{r_1 + r_2i}{\beta}.$$

Kako su $\alpha, \beta, \gamma \in \mathbb{Z}[i]$, tada je i $\frac{r_1+r_2i}{\beta} \in \mathbb{Z}[i]$. Označimo $\delta = \alpha - \gamma\beta = \frac{r_1+r_2i}{\beta}$.

Još trebamo pokazati da je $\mathcal{N}(\delta) \leq \frac{1}{2}\mathcal{N}(\beta)$.

Kako je

$$\alpha - \gamma\beta = \frac{r_1 + r_2i}{\beta},$$

zaključujemo da je

$$\mathcal{N}(\alpha - \gamma\beta) = \mathcal{N}\left(\frac{r_1 + r_2i}{\beta}\right).$$

Znamo da je $\mathcal{N}(\beta) = \mathcal{N}(\bar{\beta})$ pa imamo:

$$\mathcal{N}(\alpha - \gamma\beta) = \left(\frac{r_1^2 + r_2^2}{\mathcal{N}(\beta)}\right).$$

Budući da je

$$0 \leq |r_k| \leq \frac{1}{2}\mathcal{N}(\beta), \quad k = 1, 2,$$

slijedi da je

$$\mathcal{N}(\alpha - \gamma\beta) \leq \frac{\frac{1}{4}\mathcal{N}(\beta)^2 + \frac{1}{4}\mathcal{N}(\beta)^2}{\mathcal{N}(\beta)} = \frac{1}{2}\mathcal{N}(\beta).$$

□

Primjer 3.2.4. Neka je $\alpha = 41 + 24i$ i $\beta = 11 - 2i$. Trebamo pronaći $\gamma, \delta \in \mathbb{Z}[i]$ takve da je $\alpha = \beta\gamma + \delta$.

Slijedi da je:

$$\frac{\alpha}{\beta} = \frac{41 + 24i}{11 - 2i} \cdot \frac{11 + 2i}{11 + 2i} = \frac{403 + 346i}{125}.$$

Uočavamo da je

$$403 : 125 \approx 3.224, \quad 346 : 125 \approx 2.768.$$

Zaključujemo da je $\gamma = 3 + 3i$, a ostatak $\delta = (41 + 24i) - (11 - 2i)(3 + 3i) = 2 - 3i$.

Uočimo da vrijedi $\mathcal{N}(\delta) = 13 < \frac{1}{2}\mathcal{N}(\beta) = \frac{125}{2}$.

Zanimljiva razlika između teorema o dijeljenju s ostatkom u $\mathbb{Z}[i]$ i (uobičajenog) teorema o dijeljenju s ostatkom u \mathbb{Z} je ta da kvocijent i ostatak nisu jedinstveni u $\mathbb{Z}[i]$. Pogledajmo sljedeći primjer.

Primjer 3.2.5. Neka je $\alpha = 1 + 8i$ i $\beta = 2 - 4i$.

Tada je

$$\frac{\alpha}{\beta} = \frac{\alpha\bar{\beta}}{N(\beta)} = \frac{-30 + 20i}{20} = -\frac{3}{2} + i.$$

Uočavamo da je $-3 : 2 = -1.5$ što leži na sredini između brojeva -2 i -1 . Imamo dvije mogućnosti za kvocijent: $\gamma_1 = -1 + i$ i $\gamma_2 = -2 + i$.

U prvom slučaju dobivamo

$$\delta_1 = 1 + 8i - (2 - 4i)(-1 + i) = -1 + 2i.$$

Vidimo da vrijedi: $N(\delta_1) = 5 < \frac{1}{2}N(\beta) = 10$.

U drugom slučaju dobivamo

$$\delta_2 = 1 + 8i - (2 - 4i)(-2 + i) = 1 - 2i.$$

Vidimo da vrijedi: $N(\delta_2) = 5 < \frac{1}{2}N(\beta) = 10$.

Nedostatak jedinstvenosti kvocijenta i ostatka u dijeljenju u $\mathbb{Z}[i]$ ne utječe na korisnost dijeljenja. Štoviše, ako gledamo \mathbb{Z} , jedinstvenost kvocijenta i ostatka u uobičajenom teoremu o dijeljenju je nevažna kod primjene npr. u Euklidovom¹ algoritmu. U sljedećem poglavlju riječ će biti upravo o Euklidovom algoritmu.

3.3 Euklidov algoritam

Na početku navodimo definicije koje su nužne za razumijevanje ovog poglavlja.

Definicija 3.3.1. Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$. Zajednički djeljitelj Gaussovih cijelih brojeva α i β je svaki $\gamma \in \mathbb{Z}[i]$ sa svojstvom da $\gamma \mid \alpha$ i $\gamma \mid \beta$.

Definicija 3.3.2. Najveći zajednički djeljitelj brojeva $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$ zajednički je djeljitelj od α i β s najvećom normom.

¹Euklid (4.-3.st.pr.Kr.) - starogrčki matematičar

Definicija 3.3.3. Kažemo da su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$ relativno prosti ako su im jedini zajednički djelitelji invertibilni elementi.

Odgovor na pitanje kako odrediti najveći zajednički djelitelj dvaju Gaussovih cijelih brojeva, dat će Euklidov algoritam. U nastavku navodi se iskaz i dokaz Euklidovog algoritma.

Teorem 3.3.4. (Euklidov algoritam) Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, $\alpha, \beta \neq 0$. Rekurzivnom primjenom teorema o dijeljenju s ostatkom na α i β pa na djelitelj i ostatak sve dok ostatak nije nula, dobivamo sljedeći niz jednakosti:

$$\alpha = \beta\gamma_1 + \delta_1, \quad \mathcal{N}(\delta_1) < \mathcal{N}(\beta), \quad (1)$$

$$\beta = \delta_1\gamma_2 + \delta_2, \quad \mathcal{N}(\delta_2) < \mathcal{N}(\delta_1), \quad (2)$$

$$\delta_1 = \delta_2\gamma_3 + \delta_3, \quad \mathcal{N}(\delta_3) < \mathcal{N}(\delta_2), \quad (3)$$

$$\vdots$$

$$\delta_{n-2} = \delta_{n-1}\gamma_n + \delta_n, \quad \mathcal{N}(\delta_n) < \mathcal{N}(\delta_{n-1}), \quad (4)$$

$$\delta_{n-1} = \delta_n\gamma_{n+1} + 0. \quad (5)$$

Zadnji ostatak različit od nule je najveći zajednički djelitelj brojeva α i β .

Dokaz. Dokaz je identičan uobičajenom dokazu Euklidovog algoritma u prstenu \mathbb{Z} pa će se zato prikazati nešto kraća argumentacija.

Iz (1) možemo zaključiti da svaki zajednički djelitelj od α i β dijeli δ_1 . Isti zaključak primijenimo na (2) pa možemo zaključiti da svaki zajednički djelitelj od α i β dijeli δ_2 . Analognim zaključivanjem iz preostalog niza jednakosti, zaključujemo da svaki zajednički djelitelj brojeva α i β dijeli svaki δ_k , $k = 1, \dots, n$. Posebno, svaki zajednički djelitelj brojeva α i β dijeli δ_n .

S druge strane, iz zadnje jednakosti (5) slijedi da δ_n dijeli δ_{n-1} pa sada iz (4) slijedi da δ_n dijeli δ_{n-2} . Analognim zaključivanjem kroz cijeli niz jednakosti, možemo zaključiti da je δ_n zajednički djelitelj brojeva α i β . Kako je on zajednički djelitelj koji je djeljiv sa svakim drugim zajedničkim djeliteljem brojeva α i β , tada slijedi da je on maksimalne norme. \square

Primjer 3.3.5. Odredimo najveći zajednički djelitelj brojeva $\alpha = 32 + 9i$ i $\beta = 4 + 11i$. Primjenom Euklidovog algoritma dobivamo

$$32 + 9i = (4 + 11i)(2 - 2i) + 2 - 5i$$

$$4 + 11i = (2 - 5i)(-2 + i) + 3 - i$$

$$2 - 5i = (3 - i)(1 - i) - i$$

$$3 - i = (-i)(1 - 3i) + 0.$$

Uočavamo da je najveći zajednički djelitelj brojeva α i β jednak $-i$. Prema definiciji 3.3.3. zaključujemo da su α i β relativno prosti.

Pogledajmo primjer u kojem najveći zajednički djelitelj nije jedan od invertibilnih elemenata u $\mathbb{Z}[i]$.

Primjer 3.3.6. Odredimo najveći zajednički djelitelj brojeva $\alpha = 11 + 3i$ i $\beta = 1 + 8i$. Primjenom Euklidovog algoritma dobivamo

$$11 + 3i = (1 + 8i)(1 - i) + 2 - 4i$$

$$1 + 8i = (2 - 4i)(-1 + i) - 1 + 2i$$

$$2 - 4i = (-1 + 2i)(-2) + 0.$$

Uočavamo da je najveći zajednički djelitelj brojeva α i β jednak $-1 + 2i$. No, najveći zajednički djelitelj danih brojeva je i i $1 - 2i$ zato što je:

$$11 + 3i = (1 + 8i)(1 - i) + 2 - 4i$$

$$1 + 8i = (2 - 4i)(-2 + i) + 1 - 2i$$

$$2 - 4i = (1 - 2i)(2) + 0.$$

Dobili smo dva različita najveća zajednička djelitelja brojeva α i β . Međutim, pogledamo li bolje, uočavamo da je $-1 + 2i = (-1)(1 - 2i)$.

Napomena 3.3.7. U daljnjem tekstu, najveći zajednički djelitelj brojeva a i b u prstenu cijelih brojeva \mathbb{Z} , označavat ćemo s (a, b) .

Uočimo sljedeće. Ako je γ najveći zajednički djelitelj Gaussovih cijelih brojeva α i β , onda $\mathcal{N}(\gamma) \mid \mathcal{N}(\alpha)$ i $\mathcal{N}(\gamma) \mid \mathcal{N}(\beta)$. Odnosno $\mathcal{N}(\gamma)$ dijeli $(\mathcal{N}(\alpha), \mathcal{N}(\beta))$. Međutim, može se dogoditi da je $\mathcal{N}(\gamma) < (\mathcal{N}(\alpha), \mathcal{N}(\beta))$. Pogledajmo primjer.

Primjer 3.3.8. Neka su $\alpha = 11 + 3i$ i $\beta = 1 + 8i$.
Vidimo da je $N(\alpha) = 130$ i $N(\beta) = 65$. Slijedi da je

$$(N(\alpha), N(\beta)) = (130, 65) = 65.$$

Najveći zajednički djelitelj danih Gaussovih cijelih brojeva je $\gamma = -1 + 2i$, a njegova norma je $N(\gamma) = 5$. Očito je da je:

$$N(\gamma) = 5 < 65 = (N(\alpha), N(\beta)).$$

Napomena 3.3.9. Pretpostavimo da za Gaussove cijele brojeve α i β vrijedi da su njihove norme relativno proste u prstenu \mathbb{Z} , tj. vrijedi $(N(\alpha), N(\beta)) = 1$. Također, γ je najveći zajednički djelitelj od α i β . Tada $\gamma \mid \alpha$ i $\gamma \mid \beta$, iz čega slijedi da $N(\gamma) \mid N(\alpha)$ i $N(\gamma) \mid N(\beta)$. Zaključujemo da je $N(\gamma) = 1$, odnosno $\gamma = \lambda$, $\lambda \in \{\pm 1, \pm i\}$.

Primjer 3.3.10. Neka je $\alpha = 24 - 9i$ i $\beta = 5 + 7i$. Vidimo da je:

$$N(\alpha) = 657, N(\beta) = 74.$$

Uočavamo da je $(657, 74) = 1$ pa prema prethodno navedenoj napomeni slijedi da je najveći zajednički djelitelj brojeva α i β upravo λ , $\lambda \in \{\pm 1, \pm i\}$.

Za kraj, navodimo korolar koji govori da je najveći zajednički djelitelj dvaju Gaussovih cijelih brojeva jedinstven do na množenje invertibilnim elementom. Prisjetimo se, jedini invertibilni elementi u prstenu $\mathbb{Z}[i]$ su ± 1 i $\pm i$.

Korolar 3.3.11. Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, $\alpha, \beta \neq 0$ te neka je γ najveći zajednički djelitelj brojeva α i β dobiven Euklidovim algoritmom. Tada je bilo koji najveći zajednički djelitelj δ od α i β oblika $\delta = \lambda\gamma$, $\lambda \in \{\pm 1, \pm i\}$.

Dokaz. Neka je γ najveći zajednički djelitelj Gaussovih cijelih brojeva α i β koji je dobiven Euklidovim algoritmom. Neka je δ najveći zajednički djelitelj brojeva α i β . Iz dokaza Euklidova algoritma (teorem 3.3.4.) znamo da $\delta \mid \gamma$, odnosno postoji Gaussov cijeli broj ϵ takav da je $\gamma = \delta\epsilon$ što nam implicira da je $N(\gamma) = N(\delta)N(\epsilon)$. Kako je $N(\gamma) = N(\delta)$, to nam govori da je $N(\epsilon) = 1$, odnosno da je $\epsilon = \lambda$, $\lambda \in \{\pm 1, \pm i\}$. \square

3.4 Bezoutov teorem

Na početku ovog dijela iskazuje se i dokazuje Bezoutov² teorem. Dalje se spominju posljedice ovog teorema i primjena u konkretnim primjerima.

Teorem 3.4.1. (Bezoutov teorem)

Neka je δ najveći zajednički djelitelj brojeva $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, $\alpha, \beta \neq 0$. Tada postoje $x, y \in \mathbb{Z}[i]$ takvi da je $\delta = \alpha x + \beta y$.

Dokaz. Po korolaru 3.3.11. bez smanjenja općenitosti možemo pretpostaviti da je δ dobiven Euklidovim algoritmom. Pogledajmo teorem 3.3.4. (Euklidov algoritam). Iz jednakosti (1) slijedi da je:

$$\delta_1 = \alpha - \beta\gamma_1.$$

Ovu jednakost uvrstimo u (2) i dobivamo:

$$\delta_2 = \beta - (\alpha - \beta\gamma_1)\gamma_2 = \beta(1 + \gamma_1\gamma_2) - \alpha\gamma_2.$$

Uočimo da smo ostatak δ_1 i ostatak δ_2 prikazali kao linearnu kombinaciju brojeva α i β . Postupak možemo analogno provesti dalje i dobivamo da je svaki δ_k linearna kombinacija brojeva α i β . Posebno, najveći zajednički djelitelj brojeva α i β je linearna kombinacija od α i β . \square

Korolar 3.4.2. Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, $\alpha, \beta \neq 0$. α i β su relativno prosti akko je

$$\alpha x + \beta y = 1,$$

za neke $x, y \in \mathbb{Z}[i]$.

Dokaz. Neka su α i $\beta \in \mathbb{Z}[i]$ relativno prosti. Tada prema Bezoutovom teoremu slijedi da postoje $x, y \in \mathbb{Z}[i]$ takvi da je $\alpha x + \beta y = 1$.

Obratno, ako je $\alpha x + \beta y = 1$, $x, y \in \mathbb{Z}[i]$, tada bilo koji zajednički djelitelj od α i β dijeli 1. Jedini elementi koji dijele 1 su invertibilni elementi pa nam iz toga slijedi da su brojevi α i β relativno prosti. \square

²Etienne Bezout (1730-1783.) - francuski matematičar

Primjer 3.4.3. U odjeljku Euklidov algoritam (primjer 3.3.6.) pokazali smo da je najveći zajednički djelitelj Gaussovih cijelih brojeva $\alpha = 11 + 3i$ i $\beta = 1 + 8i$ jednak $-1 + 2i$. Sada želimo prikazati $-1 + 2i$ kao linearnu kombinaciju brojeva α i β . Koristeći raspis Euklidova algoritma iz primjera 3.3.6., imamo

$$\begin{aligned} -1 + 2i &= (1 + 8i) - (2 - 4i)(-1 + i) \\ &= (1 + 8i) - (11 + 3i - (1 + 8i)(1 - i))(-1 + i) \\ &= (11 + 3i)(1 - i) + (1 + 8i)(1 + (1 - i)(-1 + i)) \\ &= (11 + 3i)(1 - i) + (1 + 8i)(1 + 2i) \\ &= \alpha(1 - i) + \beta(1 + 2i). \end{aligned}$$

Primjer 3.4.4. U odjeljku Euklidov algoritam (primjer 3.3.5.) pokazali smo da je najveći zajednički djelitelj Gaussovih cijelih brojeva $\alpha = 32 + 9i$ i $\beta = 4 + 11i$ jednak $-i$. Sada želimo prikazati $-i$ kao linearnu kombinaciju brojeva α i β . Koristeći raspis Euklidova algoritma iz primjera 3.3.5., imamo

$$\begin{aligned} -i &= (2 - 5i) - (3 - i)(1 - i) \\ &= (2 - 5i) - (4 + 11i - (2 - 5i)(-2 + i))(1 - i) \\ &= (2 - 5i)(1 + (-2 + i)(1 - i)) - (4 + 11i)(1 - i) \\ &= (2 - 5i)(3i) - (4 + 11i)(1 - i) \\ &= (32 + 9i - (4 + 11i)(2 - 2i))(3i) - (4 + 11i)(1 - i) \\ &= (32 + 9i)(3i) - (4 + 11i)(7 + 5i) \\ &= \alpha(3i) - \beta(7 + 5i). \end{aligned}$$

Dobili smo da je

$$-i = \alpha(3i) - \beta(7 + 5i).$$

Ako taj izraz pomnožimo s i dobit ćemo

$$1 = \alpha(-3) + \beta(5 - 7i).$$

Primjer 3.4.5. Neka je $\alpha = 4 + 5i$ i $\beta = 4 - 5i$. Prikažimo najveći zajednički djelitelj brojeva α i β kao njihovu linearnu kombinaciju.

Prvo ćemo pomoću Euklidovog algoritma odrediti najveći zajednički djelitelj.

$$4 + 5i = (4 - 5i)(i) - (1 - i),$$

$$4 - 5i = -(1 - i)(-4) - i,$$

$$-1 + i = (-i)(1 + i) + 0.$$

Iz Euklidovog algoritma možemo vidjeti da je najveći zajednički djelitelj brojeva α i β jednak $-i$. Uočavamo da su brojevi α i β relativno prosti. Sada prikazujemo $-i$ kao linearnu kombinaciju brojeva α i β .

$$\begin{aligned} -i &= (4 - 5i) - (-(1 - i))(-4) \\ &= (4 - 5i) - (4 + 5i - (4 - 5i)i)(-4) \\ &= (4 + 5i)(4) + (4 - 5i)(1 - 4i). \end{aligned}$$

Množenjem izraza s i dobivamo:

$$1 = (4 + 5i)(4i) + (4 - 5i)(1 - 4i),$$

to jest

$$1 = 4\alpha + (1 - 4i)\beta.$$

Napomena 3.4.6. Uočimo da je u posljednjem primjeru $N(\alpha) = N(\beta) = 41$ i norme nisu relativno proste u \mathbb{Z} , dok su Gaussovi cijeli brojevi α i β relativno prosti u $\mathbb{Z}[i]$.

Korolar 3.4.7. Neka su $\alpha, \beta, \gamma \in \mathbb{Z}[i]$ i neka su α i β relativno prosti. Ako $\alpha \mid \beta\gamma$, onda $\alpha \mid \gamma$.

Dokaz. Neka $\alpha \mid \beta\gamma$. Tada postoji Gaussov cijeli broj δ takav da je $\beta\gamma = \alpha\delta$. Prema pretpostavci su α i β relativno prosti. Prema Bezoutovom teoremu slijedi da postoje $x, y \in \mathbb{Z}[i]$ takvi da je

$$\alpha x + \beta y = 1.$$

Množenjem ove jednakosti s γ dobivamo:

$$\alpha\gamma x + \beta\gamma y = \gamma.$$

Kako je

$$\beta\gamma = \alpha\delta,$$

slijedi da je

$$\alpha\gamma x + \alpha\delta y = \gamma,$$

odnosno

$$\alpha(\gamma x + \delta y) = \gamma.$$

Sada lako uočavamo da $\alpha \mid \gamma$, a to smo trebali pokazati. □

Korolar 3.4.8. *Neka su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$, α i β relativno prosti.*

Ako $\alpha \mid \gamma$ i $\beta \mid \gamma$ u $\mathbb{Z}[i]$, onda i $\alpha\beta \mid \gamma$.

Dokaz. Znamo da $\alpha \mid \gamma$ pa postoji $\delta_1 \in \mathbb{Z}[i]$ tako da je $\gamma = \alpha\delta_1$. Isto tako $\beta \mid \gamma$ pa postoji $\delta_2 \in \mathbb{Z}[i]$ tako da je $\gamma = \beta\delta_2$. Kako su α i β relativno prosti, postoje $x, y \in \mathbb{Z}[i]$ takvi da je

$$\alpha x + \beta y = 1.$$

Množenjem ove jednakosti s γ dobivamo

$$\alpha\gamma x + \beta\gamma y = \gamma,$$

pa imamo

$$\alpha\beta\delta_2 x + \beta\alpha\delta_1 y = \gamma,$$

odnosno

$$\alpha\beta(\delta_2 x + \delta_1 y) = \gamma.$$

Iz ovoga slijedi da $\alpha\beta \mid \gamma$, a to smo trebali pokazati. □

Korolar 3.4.9. *Neka su $\alpha, \beta, \gamma \in \mathbb{Z}[i]$, $\alpha, \beta, \gamma \neq 0$. Ako su α i γ relativno prosti te β i γ relativno prosti, onda su i $\alpha\beta$ i γ relativno prosti.*

Dokaz. Kako su α i γ relativno prosti, prema Bezoutovom teoremu slijedi da postoje Gaussovi cijeli brojevi x_1 i y_1 takvi da je

$$\alpha x_1 + \gamma y_1 = 1.$$

Analogno, za relativno proste Gaussove cijele brojeve β i γ postoje x_2 i $y_2 \in \mathbb{Z}[i]$ takvi da je

$$\beta x_2 + \gamma y_2 = 1.$$

Međusobno pomnožimo ove dvije jednakosti:

$$\alpha\beta x_1 x_2 + \alpha\gamma x_1 y_2 + \gamma\beta y_1 x_2 + \gamma^2 y_1 y_2 = 1.$$

Sređivanjem izraza dobivamo

$$\alpha\beta(x_1 x_2) + \gamma(\alpha x_1 y_2 + \beta y_1 x_2 + \gamma y_1 y_2) = 1.$$

Konačno, po korolaru 3.4.2. zaključujemo da su $\alpha\beta$ i γ relativno prosti. □

Poglavlje 4

Faktorizacija

4.1 Prosti Gaussovi cijeli brojevi

U ovome odjeljku definirat ćemo proste i složene Gaussove cijele brojeve. To će nam ujedno biti uvodni dio za sljedeći odjeljak - jedinstvenost faktorizacije.

Lema 4.1.1. *Neka je $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$, $\alpha \neq 0$. Bilo koji djelitelj od α , čija je norma 1 ili $N(\alpha)$, je invertibilni element ili invertibilni element pomnožen s α .*

Dokaz. Neka je β bilo koji djelitelj od α . Ako $\beta \mid \alpha$, onda $N(\beta) \mid N(\alpha)$. U slučaju da je $N(\beta) = 1$, tada je $\beta = \pm 1$ ili $\beta = \pm i$. Ako $\beta \mid \alpha$ i $N(\alpha) = N(\beta)$, onda je $\alpha = \beta\gamma$, za neki $\gamma \in \mathbb{Z}[i]$. Tada je $N(\alpha) = N(\beta)N(\gamma)$, iz čega slijedi da je $N(\gamma) = 1$. Sada možemo zaključiti da je $\gamma = \pm 1$ ili $\gamma = \pm i$, a tada je $\beta = \pm\alpha$ ili $\beta = \pm i\alpha$. \square

Uočimo da lema 4.1.1. ne govori da su jedini Gaussovi cijeli brojevi čija je norma $N(\alpha)$, $\pm\alpha$ i $\pm i\alpha$. Primjera radi, pogledajmo Gaussove cijele brojeve $\alpha = 1 + 7i$ i $\beta = 5 + 5i$. Oba ta broja imaju normu 50 i nijedan ne možemo dobiti od drugoga množenjem s nekim invertibilnim elementom. Ono što nam lema 4.1.1. govori je da su jedini Gaussovi cijeli brojevi koji dijele $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ i čija je norma jednaka $N(\alpha)$, $\pm\alpha$ i $\pm i\alpha$.

Ako je $N(\alpha) > 1$, tada uvijek ima barem osam djelitelja od α . To su: ± 1 , $\pm i$, $\pm\alpha$ i $\pm i\alpha$. Te djelitelje zovemo *trivijalni djelitelji* ili *trivijalni faktori*. Možemo uočiti da su ti trivijalni faktori analogni trivijalnim faktorima u prstenu \mathbb{Z} : ± 1 i $\pm n$, gdje je n cijeli broj takav da je $|n| > 1$. Faktore koji nisu trivijalni zvat ćemo *netrivijalnim faktorima*. Po lemi 4.1.1. vrijedi da je njihova norma strogo između 1 i $N(\alpha)$.

Definicija 4.1.2. *Neka je $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ i $N(\alpha) > 1$. Broj α zovemo složenim Gaussovim cijelim brojem ako ima barem jedan netrivialan faktor. Ako ima samo trivijalne faktore, tada kažemo da je α prost Gaussov cijeli broj.*

Primijetimo da su prosti Gaussovi cijeli brojevi točno ireducibilni elementi u prstenu $\mathbb{Z}[i]$ (vidi definiciju 1.0.6.). Štoviše, u Korolaru 4.2.4. dokazat ćemo da je $\mathbb{Z}[i]$ faktorijalan prsten pa su po propoziciji 1.0.10., kao što naziv sugerira, prosti Gaussovi cijeli brojevi točno prosti elementi u prstenu $\mathbb{Z}[i]$.

Napomena 4.1.3. *Za $\alpha = \beta\gamma$, uvjet $1 < N(\beta) < N(\alpha)$ je ekvivalentan uvjetu $N(\beta) > 1$ i $N(\gamma) > 1$. Prikaz Gaussovog cijelog broja α u obliku produkta Gaussovih cijelih brojeva čija je norma strogo veća od 1, zovemo netrivialna faktorizacija od α .*

Pogledajmo neke primjere trivijalnih i netrivialnih faktorizacija Gaussovih cijelih brojeva.

Primjer 4.1.4. *Pogledajmo Gaussov cijeli broj $\alpha = 13 - i$. Njegova netrivialna faktorizacija bila bi $(1 - 4i)(1 + 3i)$, dok bi trivijalna faktorizacija glasila $-1(i - 13)$.*

Primjer 4.1.5. *Pogledajmo broj 5. Jedna njegova netrivialna faktorizacija glasi $(1 - 2i)(1 + 2i)$. Ovdje imamo zanimljivu činjenicu. Znamo da je broj 5 prost broj u prstenu \mathbb{Z} , dok je u prstenu $\mathbb{Z}[i]$ broj 5 složen broj. Isto tako je i broj 2 složen u $\mathbb{Z}[i]$ jer je $2 = (1 + i)(1 - i)$.*

Primjer 4.1.6. *Pogledajmo broj 3. Znamo da je 3 prost broj u \mathbb{Z} , ali je prost broj i u $\mathbb{Z}[i]$. Kako bismo se u to uvjerali, pretpostavimo suprotno, tj. da je 3 složen broj, i neka je njegova netrivialna faktorizacija $3 = \alpha\beta$. Uzmimo normu obje strane i dobivamo $9 = N(\alpha)N(\beta)$. Kako je riječ o netrivialnoj faktorizaciji, znamo da vrijedi $N(\alpha), N(\beta) > 1$. Slijedi da je $N(\alpha) = 3$ tj. za $\alpha = a + bi \in \mathbb{Z}[i]$ vrijedi $a^2 + b^2 = 3$. Ovdje dolazimo do kontradikcije zato što ne postoje takvi $a, b \in \mathbb{Z}$. Dakle, broj 3 ima samo trivijalne faktore u $\mathbb{Z}[i]$ pa je zato prost Gaussov cijeli broj.*

Teorem 4.1.7. *Ako je norma Gaussovog cijelog broja α prost broj u \mathbb{Z} , tada je taj Gaussov cijeli broj prost u $\mathbb{Z}[i]$.*

Dokaz. Neka je norma Gaussovog cijelog broja α prost broj. Označimo ju sa $p = N(\alpha)$. Trebamo pokazati da α ima jedino trivijalne faktore, tj. da faktori imaju normu 1 ili $N(\alpha)$. Neka je $\alpha = \beta\gamma$ bilo koja faktorizacija od α u $\mathbb{Z}[i]$. Uzmemo norme sa obje strane i dobivamo da je $N(\alpha) = p = N(\beta)N(\gamma)$. Kako je p norma, ona mora biti pozitivna pa je zato

$p \in \mathbb{Z}^+$. Iz ovoga slijedi da mora biti $N(\beta) = 1$ ili $N(\gamma) = 1$. Tako je ili β ili γ invertibilan element, pa slijedi da α nema netrivialnih faktora. Zaključujemo da je α prost broj u $\mathbb{Z}[i]$. \square

Napomena 4.1.8. Uočimo da obrat teorema 4.1.7. ne vrijedi, odnosno, prost Gaussov cijeli broj ne mora imati normu koja je također prost broj. Kao kontraprimjer uzmemo broj 3. U primjeru 4.1.6. pokazali smo da je 3 prost broj u $\mathbb{Z}[i]$, međutim njegova norma je 9, a znamo da 9 nije prost broj u \mathbb{Z} .

Teorem 4.1.9. Svaki $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ s normom strogo većom od 1 produkt je prostih Gaussovih cijelih brojeva.

Dokaz. Neka je $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ i $N(\alpha) > 1$. Dokaz provodimo metodom matematičke indukcije po $N(\alpha)$. Pretpostavimo da je $N(\alpha) = 2$. Drugačije rečeno, tada je $\alpha = 1 \pm i$ ili $\alpha = -1 \pm i$. Prema teoremu 4.1.7. slijedi da je α prost Gaussov cijeli broj. Pretpostavimo sada da je $n \geq 3$ te da je svaki Gaussov cijeli broj α , norme veće ili jednake 3 i strogo manje od n , produkt prostih Gaussovih cijelih brojeva. Želimo pokazati da je svaki $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ norme n produkt prostih Gaussovih cijelih brojeva. Najprije uočimo, ako ne postoji $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$ takav da je $N(\alpha) = n$, tada nemamo što dokazati. Zato pretpostavimo da postoji $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$, $N(\alpha) = n$, gdje je α složen Gaussov cijeli broj, i neka je $\alpha = \beta\gamma$ netrivialna faktorizacija od α . Vrijedi da su $N(\beta), N(\gamma) < N(\alpha) = n$. Prema pretpostavci indukcije, β i γ su produkti prostih Gaussovih cijelih brojeva. Zaključno, njihov produkt α je produkt prostih brojeva u $\mathbb{Z}[i]$. \square

4.2 Jedinostvenost faktorizacije

Prije samog iskaza i dokaza teorema o jedinstvenosti faktorizacije Gaussovih cijelih brojeva, dokazujemo lemu koja će nam pomoći u njegovu dokazivanju.

Lema 4.2.1. Neka je p prost Gaussov cijeli broj i neka su $\alpha_1, \dots, \alpha_k \in \mathbb{Z}[i]$. Ako $p \mid \alpha_1 \cdots \alpha_k$, tada $p \mid \alpha_i$ za neki $i \in \{1, \dots, k\}$.

Dokaz. Dokaz provodimo metodom matematičke indukcije po k . Za $k = 2$, neka $p \mid \alpha_1\alpha_2$. Pretpostavimo da p ne dijeli α_1 . To znači da su p i α_1 relativno prosti pa prema korolaru 3.4.7 slijedi da $p \mid \alpha_2$. Pretpostavimo sad da tvrdnja leme vrijedi za neki $k \in \mathbb{N}$. Trebamo pokazati da, ako vrijedi da

$$p \mid \alpha_1 \cdots \alpha_{k+1},$$

onda $p \mid \alpha_i$ za neki $i \in \{1, \dots, k+1\}$. Označimo $\beta = \alpha_1 \cdots \alpha_k$, tada

$$p \mid \beta\alpha_{k+1}.$$

Ako $p \nmid \beta$, onda slijedi da su oni relativno prosti pa mora $p \mid \alpha_{k+1}$. U suprotnome, $p \mid \beta$ pa po pretpostavci indukcije slijedi da $p \mid \alpha_i$ za neki $i \in \{1, \dots, k\}$. \square

Primjer 4.2.2. *Primijetimo da je*

$$5 = (1 + 2i)(1 - 2i) = (2 - i)(2 + i).$$

Uočimo da su svi faktori na desnoj strani prosti u $\mathbb{Z}[i]$ zato što su njihove norme proste u \mathbb{Z} . Isto tako uočavamo da ove dvije faktorizacije nisu jednake, ali ako dopustimo množenje s jedinicom, lako vidimo da vrijedi:

$$1 + 2i = i(2 - i),$$

$$1 - 2i = (-i)(2 + i).$$

Ovaj primjer nam objašnjava ulogu invertibilnih elemenata kod množenja faktora u jedinstvenoj faktorizaciji.

Teorem 4.2.3. *(Jedinstvenost prikaza Gaussovih cijelih brojeva u obliku produkta prostih Gaussovih cijelih brojeva)*

Neka je $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$, $\mathcal{N}(\alpha) > 1$. Ako je

$$\alpha = \alpha_1 \cdots \alpha_r = \alpha'_1 \cdots \alpha'_s,$$

gdje su α_j , $j \in \{1, \dots, r\}$ i α'_k , $k \in \{1, \dots, s\}$ prosti Gaussovi cijeli brojevi, tada je $r = s$ te postoji permutacija $\sigma \in S_r$ i elementi $\lambda_1, \dots, \lambda_r \in \{\pm 1, \pm i\}$ takvi da je $\alpha_j = \lambda_j \alpha'_{\sigma(j)}$.

Dokaz. Pokazali smo da se svaki Gaussov cijeli broj može prikazati kao produkt prostih Gaussovih cijelih brojeva. Ako je α prost Gaussov cijeli broj, tada je tvrdnja teorema očita. Zato pretpostavljamo da je α složen Gaussov cijeli broj. Dokaz radimo metodom matematičke indukcije po $\mathcal{N}(\alpha)$. Za bazu indukcije uzimamo slučaj $\mathcal{N}(\alpha) = 2$. Ovaj slučaj smo već razmatrali u dokazu teorema 4.1.9. i vidjeli da ne postoje složeni Gaussovi cijeli brojevi α norme 2, pa je tvrdnja trivijalno zadovoljena. Neka je $n \in \mathbb{N}$, $n \geq 3$, i pretpostavimo da za svaki $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$, $1 < \mathcal{N}(\alpha) < n$, vrijedi dana tvrdnja. Želimo pokazati da $\alpha \in \mathbb{Z}[i]$, $\mathcal{N}(\alpha) = n$ ima jedinstvenu faktorizaciju. Pretpostavimo da postoje dvije faktorizacije od α , tj.

$$\alpha = \alpha_1 \cdots \alpha_r = \alpha'_1 \cdots \alpha'_s.$$

Kako $\alpha_1 \mid \alpha$, slijedi da $\alpha_1 \mid \alpha'_1 \cdots \alpha'_s$. Prema lemi 4.2.1. slijedi da $\alpha_1 \mid \alpha'_j$ za neki $j = 1, \dots, s$. Bez smanjenja općenitosti možemo pretpostaviti da je $j = 1$, tj. da $\alpha_1 \mid \alpha'_1$. Kako su α_1 i α'_1 prosti, vrijedi da nemaju netrivialnih faktora. Slijedi da je $\alpha_1 = \lambda_1 \alpha'_1$, za neki $\lambda_1 \in \{\pm 1, \pm i\}$. Sada faktorizaciju broja α možemo zapisati kao

$$\alpha = \lambda_1 \alpha'_1 \alpha_2 \cdots \alpha_r = \alpha'_1 \cdots \alpha'_s.$$

Dijeljenjem izraza s α'_1 dobivamo:

$$\frac{\alpha}{\alpha'_1} = \beta = \lambda_1 \alpha_2 \cdots \alpha_r = \alpha'_2 \cdots \alpha'_s.$$

Očito je da je $N(\beta) = \frac{N(\alpha)}{N(\alpha'_1)} < N(\alpha)$. Kako je λ_1 jedinica, slijedi da je $\lambda_1 \alpha_2$ prost Gaussov cijeli broj. Sada imamo dvije faktORIZACIJE broja β sa $r - 1$ i $s - 1$ prostih faktora. Kako je $N(\beta) < n$, prema pretpostavci slijedi da je $r - 1 = s - 1$ iz čega slijedi da je $r = s$. Drugi dio pretpostavke povlači da postoji permutacija $\sigma \in S_r$ i elementi $\lambda_2, \dots, \lambda_r \in \{\pm 1, \pm i\}$ takvi da je $\sigma(1) = 1$ i $\alpha_j = \lambda_j \alpha'_{\sigma(j)}$ za sve $j \in \{1, \dots, r\}$. \square

Uočimo da nam prethodni teorem govori da je faktORIZACIJA Gaussovog cijelog broja, čija je norma strogo veća od 1, jedinstvena do na poredak i množenje invertibilnim elementima (jedinicama). Iz teorema 4.1.9. i 4.2.3. lako slijedi (vidi definiciju 1.0.9.):

Korolar 4.2.4. *Prsten $\mathbb{Z}[i]$ je faktorijalan prsten.*

Primjer 4.2.5. *Prikažimo Gaussov cijeli broj $\alpha = 7 + 11i$ kao produkt prostih faktora. Prvo trebamo odrediti normu. Vrijedi da je $N(\alpha) = 7^2 + 11^2 = 170$. Dalje ćemo faktORIZIRATI broj 170 u skupu prirodnih brojeva. Imamo:*

$$170 = 2 \cdot 5 \cdot 17.$$

Sada želimo pronaći Gaussove cijele brojeve koji imaju norme 2, 5 i 17. Vrijedi da je:

$$N(1 + i) = 2 = N(1 - i),$$

$$N(1 + 2i) = 5 = N(1 - 2i),$$

$$N(4 + i) = 17 = N(4 - i).$$

Lako se vidi da ovi Gaussovi cijeli brojevi pomnoženi jedinicama u $\mathbb{Z}[i]$ daju sve Gaussove cijele brojeve norme 2, 5 i 17.

Prema teoremu 4.1.7. slijedi da su ti Gaussovi cijeli brojevi prosti jer su njihove norme prosti brojevi u \mathbb{Z} . Izaberemo po jedan faktor norme 2, 5 odnosno 17 i pomnožimo ih. Jedna od konačno mnogo mogućih kombinacija dat će jedinstveni rastav zadanog broja na proste faktore.

U ovom primjeru faktori $(1 - i)(1 - 2i)(4 - i) = -7 - 11i$ daju $-\alpha$ pa zato jedinstveni rastav na proste fakore glasi:

$$7 + 11i = -(1 - i)(1 - 2i)(4 - i).$$

Poglavlje 5

Primjena $\mathbb{Z}[i]$ na aritmetiku u \mathbb{Z}

U ovom, posljednjem poglavlju navest ćemo neke od primjena $\mathbb{Z}[i]$ na aritmetiku u \mathbb{Z} . Pro-matrat ćemo proste brojeve u \mathbb{Z} te iskoristiti Gaussove cijele brojeve za dokazivanje tvrdnje da se prost broj u \mathbb{Z} može zapisati kao suma dvaju kvadrata najviše na jedan način. Govorit će se i o primjeni $\mathbb{Z}[i]$ na klasifikaciju primitivnih Pitagorinih¹ trojki te na određivanje cjelobrojnih rješenja jednadžbi $a^2 + b^2 = c^3$ i $y^2 + 1 = x^3$.

5.1 Prosti brojevi

Na početku ovog odjeljka navodimo Wilsonov teorem koji ćemo koristiti u dokazivanju tvrdnji.

Teorem 5.1.1. *Ako je p prost broj, onda je $(p - 1)! \equiv -1 \pmod{p}$.*

Dokaz. Dokaz Wilsonovog teorema možete pogledati u [2] ili [4]. □

Lema 5.1.2. *Neka je $p = 4n + 1$, $n \in \mathbb{N}$ prost broj. Tada $p \mid m^2 + 1$ za neki $m \in \mathbb{Z}$.*

Dokaz. Primijenimo Wilsonov teorem na prost broj $p = 4n + 1$ te dobivamo

$$\begin{aligned} -1 &\equiv 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdots 4n \pmod{p} \\ &\equiv (1 \cdot 2 \cdots 2n) \cdot ((2n + 1) \cdots (4n - 1) \cdot (4n)) \pmod{p} \\ &\equiv (1 \cdot 2 \cdots 2n) \cdot ((-2n) \cdots (-2)(-1)) \pmod{p} \text{ jer je } p - k \equiv -k \pmod{p} \\ &= (1 \cdot 2 \cdots 2n)^2 (-1)^{2n} \pmod{p} \\ &= (1 \cdot 2 \cdots 2n)^2 \pmod{p}. \end{aligned}$$

Stavimo da je $m = (2n)!$ pa imamo da je $m^2 \equiv -1 \pmod{p}$. Time smo dobili da $p \mid m^2 + 1$. □

¹Pitagora (6. - 5. st. pr. Kr.) - starogrčki matematičar; prvi "pravi" matematičar

Propozicija 5.1.3. *Neka je p prost broj koji se može zapisati u obliku sume dvaju kvadrata, tj. $p = a^2 + b^2$, $a, b \in \mathbb{Z}$. Tada su a i b jedinstveni do na predznak i poredak.*

Dokaz. Neka je zadan prost broj p , $p = a^2 + b^2$, $a, b \in \mathbb{Z}$. Broj p možemo faktorizirati u prstenu $\mathbb{Z}[i]$ kao

$$p = (a + bi)(a - bi),$$

gdje su faktori $a \pm bi$ prosti Gaussovi cijeli brojevi (vidi teorem 4.1.9.).

Pretpostavimo da postoji još jedan zapis broja p kao sume dvaju kvadrata.

Neka su $c, d \in \mathbb{Z}[i]$. Tada je

$$p = (c + di)(c - di),$$

gdje su $c \pm di$ prosti Gaussovi cijeli brojevi.

Prema teoremu o jedinstvenoj faktorizaciji u prstenu $\mathbb{Z}[i]$ (teorem 4.2.3.) slijedi da je

$$a + bi = \lambda(c + di) \text{ ili } a + bi = \lambda(c - di),$$

za neki $\lambda \in \{\pm 1, \pm i\}$. Dovoljno nam je promatrati samo jedan od ova dva slučaja zato što je razlika u predznaku, a nama je cilj pokazati da se brojevi a i b podudaraju s brojevima c i d do na predznak i poredak.

Dalje promatramo slučaj kada je

$$a + bi = \lambda(c + di).$$

Za $\lambda = 1$ slijedi da je $c = a$ i $d = b$. Za $\lambda = -1$ slijedi da je $c = -a$ i $d = -b$. Ako je $\lambda = i$, tada je $c = b$ i $d = -a$. Ako je $\lambda = -i$, tada je $c = -b$ i $d = a$.

Ovime smo pokazali da su brojevi c i d jednaki brojevima a i b do na predznak i poredak.

□

Primjer 5.1.4. *Pogledajmo neke proste brojeve kao sume dvaju kvadrata:*

$$2 = 1^2 + 1^2, \quad 5 = 1^2 + 2^2, \quad 13 = 2^2 + 3^2, \quad 17 = 1^2 + 4^2$$

Sada navodimo propoziciju koju ćemo koristiti u dokazu Fermatovog teorema o dva kvadrata, a dokaz propozicije nalazi se u [6, Poglavlje 6.3]

Propozicija 5.1.5. *Neka je p prost broj u \mathbb{Z} . Tada je p prost Gaussov cijeli broj ako i samo ako p nije suma dvaju kvadrata.*

Teorem 5.1.6. (Fermatov teorem o dva kvadrata)

Svaki prost broj oblika $p = 4n + 1$ može se prikazati u obliku sume dvaju kvadrata, tj.

$$p = a^2 + b^2, \quad a, b \in \mathbb{Z}[i].$$

Dokaz. Neka je zadan prost broj p oblika $p = 4n + 1$, i neka je $m \in \mathbb{Z}$ takav da $p \mid m^2 + 1$ (kao što je bio slučaj u prethodnoj lemi). Pogledajmo broj $m^2 + 1$. Njegova faktorizacija u prstenu $\mathbb{Z}[i]$ glasi

$$m^2 + 1 = (m - i)(m + i).$$

$p \mid m^2 + 1$, ali $p \nmid m - i$ i $p \nmid m + i$ zato što $\frac{m}{p} - \frac{i}{p}$ i $\frac{m}{p} + \frac{i}{p}$ nisu Gaussovi cijeli brojevi. Prema lemi 4.2.1. slijedi da p nije prost Gaussov cijeli broj. Sad prethodna lema povlači tvrdnju. \square

Nadalje, uz oznake i pretpostavke teorema 5.1.6., slijedi da je

$$p = (a - bi)(a + bi)$$

faktorizacija u produkt prostih Gaussovih cijelih brojeva, a već smo dokazali da je ona jedinstvena do na poredak i množenje invertibilnim elementima. Slijedi iskaz snažnije tvrdnje Fermatovog teorema o dva kvadrata:

Svaki prost broj oblika $p = 4n + 1$ je suma dvaju kvadrata, tj. $p = a^2 + b^2$, gdje su a i b jedinstveni par prirodnih brojeva.

Primjer 5.1.7. Pogledajmo peti Fermatov broj $2^{2^5} + 1$. Taj broj je suma dvaju kvadrata

$$2^{2^5} + 1 = (2^{16})^2 + 1.$$

Fermat je pretpostavljao da je taj broj prost broj, a Euler ga je zapisao na drugi način kao sumu dvaju kvadrata:

$$2^{2^5} + 1 = 62264^2 + 20449^2.$$

Prema propoziciji 5.1.3. možemo zaključiti kako peti Fermatov broj nije prost broj.

Dalje navodimo korolar koji će nam biti od koristi u daljnjem dokazivanju tvrdnji za proste brojeve oblika $p = 4n + 1$.

Korolar 5.1.8. Ako je p prost broj u \mathbb{Z}^+ koji zadovoljava izraz $p \equiv 3 \pmod{4}$, tada se p ne može prikazati u obliku sume dvaju kvadrata u \mathbb{Z} te ostaje prost u $\mathbb{Z}[i]$.

Dokaz. Pretpostavimo suprotno, da se neki prost broj $p \equiv 3 \pmod{4}$ može zapisati u obliku $p = a^2 + b^2$ za neke $a, b \in \mathbb{Z}$. Kako je p neparan, slijedi da je točno jedan od brojeva a i b neparan; bez smanjenja općenitosti pretpostavimo da je a neparan, dakle $a = 2m + 1$ za neki $m \in \mathbb{Z}$, dok je b paran, dakle $b = 2n$ za neki $n \in \mathbb{Z}$. Sad imamo

$$p = a^2 + b^2 = (2m+1)^2 + (2n)^2 = 4m^2 + 4m + 1 + 4n^2 = 4(m^2 + m + n^2) + 1 \equiv 1 \not\equiv 3 \pmod{4}$$

Došli smo do kontradikcije. Dakle, za p prost broj u \mathbb{Z}^+ , $p \equiv 3 \pmod{4}$ vrijedi da se p ne može prikazati u obliku sume dvaju kvadrata u \mathbb{Z} . \square

Teorem 5.1.9. *Kongruencija $x^2 \equiv -1 \pmod{p}$, gdje je p neparan prost broj, ima rješenje ako i samo ako je p oblika $p = 4n + 1$.*

Dokaz. Lema 5.1.2. za $p = 4n + 1$ daje x takav da je $x^2 \equiv -1 \pmod{p}$. Želimo pokazati da dana kongruencija nema rješenja kad je p oblika $p = 4n + 3$. Da bismo to dokazali, pretpostavimo suprotno. Ako je

$$x^2 \equiv -1 \pmod{p = 4n + 3},$$

tada potenciranjem obje strane s $2n + 1$ dobivamo:

$$(x^2)^{2n+1} \equiv (-1)^{2n+1} \equiv -1 \pmod{p = 4n + 3}.$$

Dalje uočimo da je $2(2n + 1) = 4n + 2 = (4n + 1) + 1 = p - 1$. Iz toga slijedi:

$$x^{p-1} \equiv -1 \pmod{p}.$$

Sada smo došli do kontradikcije s Fermatovim malim teoremom: *Neka je $a \in \mathbb{Z}$ i p prost broj, $p \nmid a$. Tada je $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$.* Dokaz ovog teorema može se pogledati u [2].

Konačno, $x^2 \equiv -1 \pmod{p}$ nema rješenja za $p = 4n + 3$ pa iz toga slijedi da je p prost broj oblika $p = 4n + 1$. \square

Za kraj pokazat ćemo da ima beskonačno mnogo prostih brojeva oblika $4n + 1$.

Teorem 5.1.10. *Prostih brojeva p oblika $p = 4n + 1$ ima beskonačno mnogo.*

Dokaz. Zbog prethodnog teorema, dovoljno je pokazati da postoji beskonačno mnogo prostih brojeva koji dijele vrijednosti izraza $x^2 + 1$, $x \in \mathbb{Z}$. Pretpostavimo suprotno, tj. da postoji konačno mnogo prostih brojeva koji dijele te vrijednosti i označimo ih s p_1, p_2, \dots, p_k .

Promatramo polinom

$$g(y) = (p_1 p_2 \cdots p_k y)^2 + 1.$$

Svaki prost broj koji dijeli vrijednost polinoma $g(y)$, $y \in \mathbb{Z}$, dijelit će i vrijednost od $x^2 + 1$, jer je $x = p_1 p_2 \cdots p_k y$. Uočimo da niti jedan od p_1, p_2, \dots, p_k ne dijeli $g(y)$ jer uvijek ostaje ostatak 1. Zaključujemo da nema prostog broja koji dijeli $g(y)$, $y \in \mathbb{Z}$ pa su jedine mogućnosti za $g(y) \pm 1$, tj.

$$(p_1 p_2 \cdots p_k y)^2 + 1 = \pm 1, \quad \forall y \in \mathbb{Z}.$$

Sada smo došli do kontradikcije jer svaka od ovih kvadratnih jednadžbi ima najviše dva rješenja y . Zaključno, $x^2 + 1$ je djeljiv sa beskonačno mnogo prostih brojeva, odnosno, postoji beskonačno mnogo prostih brojeva oblika $p = 4n + 1$. \square

5.2 Primitivne Pitagorine trojke

U ovom odjeljku definirat ćemo pojam (primitivnih) Pitagorinih trojki te ih klasificirati uz pomoć Gaussovih cijelih brojeva.

Definicija 5.2.1. Uređenu trojku prirodnih brojeva (x, y, z) zovemo Pitagorina trojka ako su x i y katete, a z hipotenuza nekog pravokutnog trokuta, odnosno ako vrijedi

$$x^2 + y^2 = z^2.$$

Ako su x, y, z relativno prosti, onda kažemo da je (x, y, z) primitivna Pitagorina trojka. Takav trokut zovemo (primitivni) Pitagorin trokut.

Napomena 5.2.2. Uočimo da je u primitivnoj Pitagorinoj trojki točno jedan od brojeva x, y paran i točno jedan neparan. Ako bi oba bila parna, trojka očito ne bi bila primitivna. Ako bi oba bila neparna, a znamo da je kvadrat neparnog broja $\equiv 1 \pmod{4}$, imali bi $x^2 + y^2 \equiv 2 \pmod{4}$. Kako je paran kvadrat $\equiv 0 \pmod{4}$, slijedi da je $z^2 \equiv 0 \pmod{4}$. Sada smo došli do kontradikcije.

Dakle, u primitivnoj Pitagorinoj trojki (x, y, z) jedan od x, y je paran, drugi neparan i z je neparan.

Primjer 5.2.3. Neki primjeri primitivnih Pitagorinih trojki su:

$$(3, 4, 5), (5, 12, 13), (9, 40, 41), (20, 21, 29), (65, 72, 97)$$

Ako imamo

$$x^2 + y^2 = z^2,$$

tada možemo pisati

$$(x - yi)(x + yi) = z^2.$$

Faktori neparnog kvadrata z^2 su $x - yi$ i $x + yi$, koji su Gaussovi cijeli brojevi.

Sada ćemo iskazati i dokazati tri leme koje će nam trebati u dokazivanju teorema koji ćemo kasnije iskazati.

Lema 5.2.4. *Neka je (x, y, z) primitivna Pitagorina trojka. Tada su $x - yi$ i $x + yi$ relativno prosti u $\mathbb{Z}[i]$.*

Dokaz. Ako je $(x, y) = 1$ u prstenu \mathbb{Z} , tada je i $(x, y) = 1$ u prstenu $\mathbb{Z}[i]$. Zajednički djelitelj brojeva $x - yi$ i $x + yi$ dijeli i njihovu sumu $(x - yi) + (x + yi) = 2x$ te njihovu razliku $(x - yi) - (x + yi) = -2yi$. Kako je $(x, y) = 1$, slijedi da su svi zajednički prosti djelitelji brojeva $x - yi$ i $x + yi$ sadržani među prostim Gaussovima cijelim brojevima koji dijele 2 pa su oblika $\pm 1 \pm i$. Imamo faktorizaciju

$$(x - yi)(x + yi) = z^2,$$

gdje je z^2 neparan. Slijedi da niti jedan Gaussov cijeli broj oblika $\pm 1 \pm i$ ne dijeli z^2 pa su stoga $x - yi$ i $x + yi$ relativno prosti. \square

Lema 5.2.5. *Neka su $x - yi$ i $x + yi$ relativno prosti Gaussovi cijeli brojevi takvi da vrijedi*

$$(x - yi)(x + yi) = z^2,$$

za neki $z \in \mathbb{Z}[i]$. Tada postoje $\alpha, \beta, \lambda_1, \lambda_2 \in \mathbb{Z}[i]$, λ_1, λ_2 invertibilni elementi, takvi da je $x - yi = \lambda_1 \alpha^2$ i $x + yi = \lambda_2 \beta^2$.

Dokaz. Brojevi $x - yi$ i $x + yi$ nemaju zajedničkih prostih faktora, a svaki faktor od z^2 se pojavljuje s parnom potencijom. Slijedi da se svaki prosti faktor od $x - yi$ i $x + yi$ mora također pojavljivati s parnom potencijom. Sada je očito da je produkt prostih brojeva od kojih se svaki pojavljuje s parnom potencijom, kvadrat. Zaključujemo da se svaki od brojeva $x - yi$ i $x + yi$ može prikazati kao produkt invertibilnih elemenata i potpunih kvadrata (preostali mogući faktori koji nisu prosti, mogu biti samo invertibilni elementi) \square

Neka je (x, y, z) primitivna Pitagorina trojka. Pokazali smo da je $x - yi$ produkt invertibilnog elementa i kvadrata pa ima jedan od sljedećih prikaza:

$$(a - bi)^2,$$

$$-(a - bi)^2,$$

$$i(a - bi)^2,$$

$$-i(a - bi)^2,$$

gdje su a i $b \in \mathbb{Z}$. Raspisivanjem ovih izraza vidimo da $x - yi$ ima jedan od oblika:

$$\begin{aligned}(a^2 - b^2) - 2abi, \\ (b^2 - a^2) + 2abi, \\ 2ab + (a^2 - b^2)i, \\ -2ab + (b^2 - a^2)i.\end{aligned}$$

U svakom od navedenih slučajeva, izjednačavamo realni i imaginarni dio pa dobivamo da je x ili y oblika $u^2 - v^2$, $u > v$, dok je drugi od njih oblika $2uv$, gdje su $u, v \in \mathbb{N}$. Također, mora vrijediti da je $(u, v) = 1$ zato što je svaki prosti zajednički djelitelj brojeva u i v zajednički djelitelj od $u^2 - v^2$ i $2uv$ (dakle od x i y) pa su u i v međusobno relativno prosti i različite parnosti. Ako bi bili iste parnosti, onda bi x i y bili parni. Bez smanjenja općenitosti možemo pretpostaviti da je x neparan, a y paran.

Korolar 5.2.6. *Neka je (x, y, z) primitivna Pitagorina trojka u kojoj je x neparan broj. Tada je $x + yi$ potpun kvadrat u $\mathbb{Z}[i]$.*

Dokaz. Prema lemi 5.2.5. znamo da je $x + yi$ jednak produktu nekog invertibilnog elementa i kvadrata. Dakle, $x + yi$ jednak je jednom od ovih izraza:

$$\begin{aligned}(a + bi)^2, \\ -(a + bi)^2, \\ i(a + bi)^2, \\ -i(a + bi)^2,\end{aligned}$$

za neke $a, b \in \mathbb{Z}$.

Raspisivanjem dobivamo:

$$\begin{aligned}(a^2 - b^2) + 2abi, \\ (b^2 - a^2) - 2abi, \\ -2ab + (a^2 - b^2)i, \\ 2ab + (b^2 - a^2)i.\end{aligned}$$

Iz pretpostavke znamo da je x neparan što znači da je oblika $u^2 - v^2$, $u > v$. Tada slijedi da je y paran i da je oblika $2uv$. Sada vidimo da je jedino moguće rješenje $x + yi = (a + bi)^2$ ili $x + yi = -(a + bi)^2 = (i(a + bi))^2$ pa je $x + yi$ potpun kvadrat u prstenu $\mathbb{Z}[i]$. \square

Primjer 5.2.7. Pokažimo da je $5 + 12i$ potpuni kvadrat u prstenu $\mathbb{Z}[i]$.

Rješenje:

Kako je $(5, 12, 13)$ primitivna Pitagorina trojka, prema prethodnom korolaru znamo da je $5 + 12i = (a + bi)^2$, za neke $a, b \in \mathbb{Z}$. Slijedi da je $5 = a^2 - b^2$, $12 = 2ab$. Sada imamo:

$$a^2 - b^2 = 5$$

$$6 = ab.$$

Kvadriramo drugu jednakost i u nju uvrstimo $b^2 = a^2 - 5$ pa dobivamo:

$$a^4 - 5a^2 - 36 = 0.$$

Uvođenjem supstitucije $t = a^2$ izraz pojednostavljujemo na

$$t^2 - 5t - 36 = 0.$$

Rješenja ove kvadratne jednadžbe su: $t_1 = 9$ i $t_2 = -4$. Kako tražimo cijele brojeve, promatramo samo t_1 . Vraćanjem u supstituciju dobivamo da je jedno rješenje $a = 3$ te $b = 2$.

Dakle, $5 + 12i = (3 + 2i)^2$.

Teorem 5.2.8. Ako je $x^2 + y^2 = z^2$, za relativno proste prirodne brojeve x i y , tada je jedan od brojeva x ili y oblika $u^2 - v^2$, a drugi je oblika $2uv$, gdje su u i v relativno prosti prirodni brojevi. U oba slučaja je $z = u^2 + v^2$ jer je

$$(u^2 - v^2)^2 + (2uv)^2 = u^4 + 2u^2v^2 + v^4 = (u^2 + v^2)^2,$$

tj. z je suma dva kvadrata.

Dokaz. Bez smanjenja općenitosti pretpostavimo da je x neparan broj. Tada po korolaru 5.2.6. postoje $u, v \in \mathbb{Z}$ takvi da je $x + yi = (u + vi)^2$, dakle imamo

$$x + yi = u^2 - v^2 + 2uvi,$$

tj.

$$x = u^2 - v^2, \quad y = 2uv.$$

Ovo dokazuje tvrdnju. □

Lema 5.2.9. *Jednadžba $x^4 + y^4 = z^2$ nema rješenja u skupu prirodnih brojeva, tj. ne postoji pravokutni trokut kojem su duljine kateta kvadrati prirodnih brojeva.*

Dokaz. Pretpostavimo suprotno, tj. da postoji takav trokut i izaberemo među svim takvim trokutima onaj trokut koji ima najmanju hipotenuzu. Sada imamo Pitagorinu trojku (x^2, y^2, z) . Prvo pokažemo da su x i y relativno prosti. U protivnom bi bilo $x = a \cdot d$, $y = b \cdot d$, za neki prirodan broj $d > 1$. Tada bi iz $z^2 = d^4(a^4 + b^4)$ slijedilo da postoji neki $c \in \mathbb{N}$ takav da je $z = d^2 \cdot c$ pa bismo dobili Pitagorinu trojku (a^2, b^2, c) s hipotenuzom koja je manja od z , a to bi bila kontradikcija s odabirom z . Dakle, (x^2, y^2, z) je primitivna Pitagorina trojka. Prema teoremu 5.2.8., ako uzmemo da je y paran, postoje relativno prosti prirodni brojevi u i v , različite parnosti, takvi da vrijedi:

$$x^2 = u^2 - v^2, \quad y^2 = 2uv, \quad z = u^2 + v^2.$$

Iz prve jednakosti slijedi da je $x^2 + v^2 = u^2$ pa je v paran, a u neparan. Dalje stavimo: $v = 2k$, $y = 2l$ pa imamo $l^2 = uk$. Odavde, s obzirom da su u i k relativno prosti, slijedi da postoje prirodni brojevi m i n takvi da je $u = m^2$ i $k = n^2$. Kako je (x, v, u) primitivna Pitagorina trojka, prema teoremu 5.2.8. slijedi da postoje e i f , $(e, f) = 1$, $v = 2ef$, $u = e^2 + f^2$. Sada iz $v = 2n^2$ imamo da je $n^2 = ef$, pa postoje $a, b \in \mathbb{N}$ takvi da je $e = a^2$ i $f = b^2$. Prema tome, $a^4 + b^4 = m^2$. Sada je (a^2, b^2, m) Pitagorina trojka za čiju hipotenuzu vrijedi: $m < m^2 = u < u^2 + v^2 = z$, a to je u kontradikciji s izborom z . \square

5.3 Cjelobrojna rješenja

U ovom odjeljku promatrat ćemo jednadžbe oblika $a^2 + b^2 = c^3$ i $y^2 + 1 = x^3$ te iskoristiti prsten $\mathbb{Z}[i]$ za dokazivanje nekih njihovih karakteristika.

Teorem 5.3.1. *Neka je zadana jednadžba $a^2 + b^2 = c^3$. Cjelobrojna rješenja (a, b, c) ove jednadžbe sa svojstvom $(a, b) = 1$ dana su sa*

$$a = m^3 - 3mn^2, \quad b = 3m^2n - n^3, \quad c = m^2 + n^2,$$

gdje je $(m, n) = 1$ i $m \not\equiv n \pmod{2}$.

Dokaz. Iz činjenice da je $(a, b) = 1$ slijedi da a i b nisu oba parna. Ako bi oba bila neparna, tada bi imali $c^3 \equiv 1 + 1 \equiv 2 \pmod{8}$ što očito ne vrijedi ni za koji cijeli broj c . Zaključujemo da je jedan od brojeva a ili b paran, a drugi je neparan, $a \not\equiv b \pmod{2}$ i c je neparan.

Zadanu jednadžbu možemo faktorizirati u $\mathbb{Z}[i]$ kao

$$(a + bi)(a - bi) = c^3.$$

Prvo treba pokazati da su $a + bi$ i $a - bi$ relativno prosti. To se dokaže kao u dokazu leme 5.2.4. Nadalje, produkt faktora $a + bi$ i $a - bi$ je savršeni kub u $\mathbb{Z}[i]$ te znamo da su faktori relativno prosti pa prema jedinstvenoj faktorizaciji u $\mathbb{Z}[i]$ slijedi da su $a + bi$ i $a - bi$ oba kubovi do na umnožak invertibilnim elementom. Stoga, neka je $a + bi = \lambda \alpha^3$ gdje je $\lambda \in \{\pm 1, \pm i\}$. Uočimo da je svaki invertibilni element sam po sebi kub:

$$1 = 1^3, \quad -1 = (-1)^3, \quad i = (-i)^3, \quad -i = i^3$$

pa zato možemo reći da je $a + bi$ savršen kub.

Dalje zapisujemo $a + bi = (m + ni)^3$, gdje su $m, n \in \mathbb{Z}$. Desnu stranu jednakosti kubiramo, a potom izjednačimo realni i imaginarni dio s lijeve i desne strane. Sređivanjem izraza dobivamo:

$$a = m^3 - 3mn^2, \quad b = 3m^2n - n^3.$$

Kako su a i b relativno prosti, slijedi da su i m i n relativno prosti, tj. $(m, n) = 1$.

Ako bi bilo $m \equiv n \pmod{2}$, tada bi imali $a \equiv -2m^3 \equiv 0 \pmod{2}$ i $b \equiv 2m^3 \equiv 0 \pmod{2}$, a to bi značilo da su i a i b parni što znamo da nije istina. Dakle, $m \not\equiv n \pmod{2}$.

Nadalje, $c^3 = (a + bi)(a - bi) = (m + ni)^3(m - ni)^3 = (m^2 + n^2)^3$. Dakle, $c = m^2 + n^2$.

Obratno, ako je $(m, n) = 1$ i $m \not\equiv n \pmod{2}$, tada a i b (definirani kao gore) i $c = m^2 + n^2$ zadovoljavaju $a^2 + b^2 = c^3$ i $a + bi = (m + ni)^3$. Još treba pokazati da je $(a, b) = 1$, a to se lako pokaže koristeći činjenicu $(m, n) = 1$.

Izbor ovakvih m i n je jedinstven, a to proizlazi iz $a + bi = (m + ni)^3$. Ako bi imali m' i n' takve da zadovoljavaju jednakosti za a , b i c , tada bi bilo $(m + ni)^3 = (m' + n'i)^3$. Iz ovoga slijedi $m + ni = m' + n'i$ te konačno, $m = m'$ i $n = n'$. □

Primjer 5.3.2. Pogledajmo primjere nekih rješenja jednadžbe $a^2 + b^2 = c^3$ za odabrane m i n .

Za $m = 1$, $n = 0$ imamo:

$$a = m^3 - 2mn^2 = 1,$$

$$b = 3m^2n - n^3 = 0,$$

$$c = m^2 + n^2 = 1$$

pa slijedi $1^2 + 0^2 = 1^3$.

Za $m = 7$, $n = 2$ imamo:

$$a = m^3 - 2mn^2 = 259,$$

$$b = 3m^2n - n^3 = 286,$$

$$c = m^2 + n^2 = 53$$

pa slijedi $259^2 + 286^2 = 53^3$.

Teorem 5.3.3. Jedini $x, y \in \mathbb{Z}$ koji zadovoljavaju jednadžbu $y^2 = x^3 - 1$ su $(x, y) = (1, 0)$.

Dokaz. Uvrštavanjem $(x, y) = (1, 0)$ u jednadžbu dobivamo:

$$0^2 = 1^3 - 1$$

$$0 = 0$$

iz čega se vidi da $(x, y) = (1, 0)$ zadovoljava jednadžbu. Trebamo pokazati da je $(1, 0)$ jedini uređeni par (x, y) koji zadovoljava jednadžbu. Jednadžbu najprije zapišemo u obliku

$$x^3 = y^2 + 1,$$

a potom jednadžbu faktoriziramo u prstenu $\mathbb{Z}[i]$

$$x^3 = (y + i)(y - i).$$

Sada trebamo pokazati da su $y + i$ i $y - i$ relativno prosti; to se dokaže točno kao u dokazu leme 5.2.4. Kako su ta dva faktora relativno prosti u $\mathbb{Z}[i]$ i kako je njihov produkt kub, svaki faktor treba također biti kub do na umnožak nekim invertibilnim elementom. Nadalje, možemo pisati

$$y + i = (m + ni)^3,$$

za neke $m, n \in \mathbb{Z}$. Argumentacija je ista kao i u dokazu teorema 5.3.1. Desnu stranu jednakosti kubiramo, a potom izjednačavamo realni i imaginarni dio s lijeve i desne strane. Sređivanjem izraza dobivamo:

$$y = m^3 - 3mn^2 = m(m^2 - 3n^2), \quad 1 = 3m^2n - n^3 = n(3m^2 - n^2).$$

Desna strana jednakosti povlači da je $n = \pm 1$. U slučaju kad je $n = 1$ imamo $1 = 3m^2 - 1$, tj. $3m^2 = 2$, a ta jednažba nema cjelobrojnih rješenja. Ako je $n = -1$, tada imamo $1 = -(3m^2 - 1)$ iz čega slijedi da je $m = 0$. Dakle, $y = 0$, a $x^3 = y^2 + 1 = 0^2 + 1 = 1$. \square

Napomena 5.3.4. 1850. godine je francusko-belgijski matematičar Victor-Améd'ee Lebesgue dokazao tvrdnju da jednažba $y^2 = x^d - 1$, $d \geq 2$ nema rješenja u skupu $\mathbb{Z} \setminus 0$.

Bibliografija

- [1] Keith Conrad, *The Gaussian integers*, dostupno na <https://kconrad.math.uconn.edu/blurbs/ugradnumthy/Zinotes.pdf> (lipanj 2020.).
- [2] Andrej Dujella, *Uvod u teoriju brojeva*, PMF-Matematički odjel, Sveučilište u Zagrebu (skripta) (2003).
- [3] Hrvoje Kraljević, *Algebra*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (2008).
- [4] Ivan Matić, *Uvod u teoriju brojeva*, Odjel za matematiku Sveučilišta JJ Strossmayera u Osijeku (2015).
- [5] Boris Širola, *Algebarske strukture*, PMF-Matematički odjel, Sveučilište u Zagrebu, skripta (2014).
- [6] John Stillwell, *Elements of number theory*, Springer Science & Business Media, 2002.

Sažetak

Prsten Gaussovih cijelih brojeva $\mathbb{Z}[i]$ generalizacija je prstena cijelih brojeva \mathbb{Z} . Kao takvi, Gaussovi cijeli brojevi zadržali su većinu svojstava cijelih brojeva. U $\mathbb{Z}[i]$ imamo faktORIZACIJU $x^2 + y^2 = (x + yi)(x - yi)$, $i = \sqrt{-1}$.

Kroz svojstva invertibilnosti i dijeljenja iskazuje se i dokazuje modificirani teorem o dijeljenju s ostatkom u \mathbb{Z} koji nam pomaže u dokazivanju teorema o dijeljenju s ostatkom u $\mathbb{Z}[i]$. Kroz primjere vidi se upotreba Euklidovog algoritma pri određivanju najvećeg zajedničkog djelitelja dvaju Gaussovih cijelih brojeva. Upotrebom Bezoutovog teorema pokazali smo da su $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$ relativno prosti akko je $\alpha x + \beta y = 1$ za neke $x, y \in \mathbb{Z}[i]$.

Govorili smo o prostim Gaussovima cijelim brojevima. Dokazali smo koristan teorem o prepoznavanju prostih brojeva u $\mathbb{Z}[i]$, koji nam govori da ako je norma Gaussovog cijelog broja prost broj u \mathbb{Z} , da je tada taj Gaussov cijeli broj prost u $\mathbb{Z}[i]$. Također, pokazali smo da je prikaz Gaussovih cijelih brojeva u obliku produkta prostih Gaussovih cijelih brojeva jedinstven do na permutacije i množenje faktora invertibilnim elementima.

Za kraj, govorilo se o primjenama Gaussovih cijelih brojeva. Posebno, pomoću Gaussovih cijelih brojeva dokazali smo neke tvrdnje o prostim brojevima, opisali (primitivne) Pitagorine trojke i proučavali cjelobrojna rješenja jednačbi $a^2 + b^2 = c^3$ i $y^2 + 1 = x^3$.

Summary

The ring of Gaussian integers $\mathbb{Z}[i]$ is a generalization of the ring \mathbb{Z} . As such, Gaussian integers kept most of characteristics of integers. In $\mathbb{Z}[i]$ we have factorization $x^2 + y^2 = (x + yi)(x - yi)$, $i = \sqrt{-1}$.

Through the properties of invertibility and division, we proved the modified division theorem which helped us prove the division theorem in $\mathbb{Z}[i]$. Through examples we saw the use of Euclidean algorithm in finding the greatest common divisor of two Gaussian integers. With the help of Bezout's theorem we showed that $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}[i]$ are relatively prime if and only if $\alpha x + \beta y = 1$ for some $x, y \in \mathbb{Z}[i]$.

We have talked about primes in $\mathbb{Z}[i]$. Also, we proved a theorem about recognizing primes in $\mathbb{Z}[i]$ which tells that if the norm of a Gaussian integer is prime in \mathbb{Z} , then this Gaussian integer is prime in $\mathbb{Z}[i]$. Moreover, we have shown the unique factorization into primes of the Gaussian integers.

At the end, we talked about applications of Gaussian integers. We used Gaussian integers to prove a few claims on primes in \mathbb{Z} , describe the (primitive) Pythagorean triples and study the integer solutions of equations $a^2 + b^2 = c^3$ and $y^2 + 1 = x^3$.

Životopis

Osobni podaci

Ime i prezime: Iva Novak

Datum i mjesto rođenja: 26.04.1996., Čakovec

Adresa: Bana Josipa Jelačića 165, Mačkovec, 40 000 Čakovec

E-mail: ivily007@gmail.com

Obrazovanje

Osnovnu školu pohađala sam u periodu između 2003. i 2011. godine. Pohađala sam Osnovnu školu Petar Zrinski Šenkovec. 2011. godine upisala sam Gimnaziju Josipa Slavenskog Čakovec smjer Opća gimnazija. Istu sam završila 2015. godine. U srednjoj školi rodila se moja ljubav prema matematici te sam zato 2015. godine upisala Prirodoslovno-matematički fakultet u Zagrebu, smjer: nastavnički. 2018. godine završila sam preddiplomski studij te stekla titulu univ. bacc. educ. math, a iste godine upisala Diplomski studij matematika: smjer nastavnički na istom fakultetu. Trenutno završavam petu godinu i pišem diplomski rad na temu *Prsten Gaussovih cijelih brojeva i primjene*.

Radno iskustvo

U sklopu kolegija Metodika nastave matematike 3, 4. godine diplomskog studija matematika: smjer nastavnički, bila je obavezna praksa u osnovnoj školi. Praksu sam uspješno obavila u Osnovnoj školi Silvija Strahimira Kranjčevića Zagreb pod vodstvom profesorice Tanje Soucie. U sklopu prakse u osnovnoj školi imala sam priliku volontirati na večeri matematike i učenicima osnovnih škola približiti primjenu matematike u svakodnevnom životu te je tako učiniti još zanimljivijom. U sklopu kolegija Metodika nastave matematike 4, 5. godine diplomskog studija matematika: smjer nastavnički, bila je obavezna praksa u srednjoj školi. Praksu sam uspješno obavila u Tehničkoj školi Zagreb pod vodstvom profesorice Mirjane Matijević. U sklopu Tehničke škole Zagreb, smjerovi u kojima sam obavljala praksu bili su Tehnička gimnazija, Tehničar za elektrotehniku i računalstvo i Tehničar vuče – strojovođa. Volontiranjem i davanjem instrukcija učenicima osnovnih i srednjih škola, također sam stekla iskustvo rada s učenicima i uvidjela razlike u programima matematike ovisno iz koje škole učenici dolaze.

Vještine

Rad na računalu: aktivno i svakodnevno korištenje MSOffice paketa, programiranje u programskom jeziku Python, programski jezik LaTeX, korištenje Interneta i izrada web stranica, izrada interaktivnih sadržaja za nastavu

Strani jezici: engleski jezik aktivno u govoru i pismu, njemački jezik pasivno u govoru i pismu

Slobodno vrijeme

Trčanje, vježbanje, instrukcije